

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

НАМАНГАН МУҲАНДИСЛИК-ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

“ТЕХНОЛОГИЯ” ФАКУЛЬТЕТИ

“МЕНЕЖМЕНТ” КАФЕДРАСИ

2А-МЖ-11 гуруҳ талабаси

Бекбоев Ҳикматилло Қудратулло ўғли

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Мавзу: Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликда менежмент
стратегиясини қўллаш
(Чортоқ тумани мисолида)

Илмий раҳбар:

и.ф.н. Т. Дадабоев

МУНДАРИЖА

КИРИШ.....	4
I боб. Иқтисодийни модернизациялаш шаротида кичик бизнесни бошқариш назарий асослари	7
1.1 Кичик бизнес тушунчаси ва уни бошқарилишига таъсир этувчи омиллар	7
1.2 Кичик бизнесни ривожлантиришнинг назарий асослари	10
1.3 Иқтисодийни модернизациялаш шароитида кичик бизнесни давлат томонидан қўллаб – қувватланиши ва бошқарилиши	14
1.4 Ўзбекистонда кичик бизнесни бошқаришнинг ўзига хос жиҳатлари	20
II боб. Чортоқ туманида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожланиш стратегияси ва олиб борилаётган иқтисодий ислохотлар таҳлили	24
2.1 Чортоқ туманининг ижтимоий иқтисодий ривожланиши	24
2.2 Чортоқ туманида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириши таҳлили	29
III боб. Иқтисодийни эркинлаштириш шароитида кичик бизнесни бошқариш ва ривожлантириш йўллари	34
3.1 Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарида ишлаб чиқаришни бошқаришнинг ташкилий-иқтисодий шароитларини такомиллаштириш.	34
3.2 Иқтисодийда кичик бизнес корхоналарини ривожлантиришни асосий йўналишлари.	38
3.3 Кичик бизнес корхоналари фаолияти самарадорлигини ошириш йўллари	42
ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР.....	
ФОЙДАЛАНИЛГАН ДАБИЁТЛАР.....	

КИРИШ

Битирув малака иши мавзусининг долзарблиги. Мамлакатимизда олиб борилаётган иқтисодий ислохотлар кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарини ривожлантиришга қаратилмоқда. У ўзининг бир қатор ижтимоий-иқтисодий хусусиятлари билан иқтисодиётда салмоqli ўрин эгаллаши, у соғлом рақобат муҳитини вужудга келтириш, бозордаги талаб ва таклифга самарали таъсир кўрсатиши, аҳоли ва ишлаб чиқариш эҳтиёжларини қондириш билан ўзининг катта салоҳиятга эга эканлигини тасдиқламоқда. Шу сабабли мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарининг ривожлантириш устувор йўналишлардан бири ҳисобланади.

Ўзбекистон Президенти Ислон Каримовнинг мамлакатимизни 2014 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2015 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган маърузасида «...кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни рағбатлантириш бўйича кўрилган чора-тадбирлар натижасида ўтган йили, фермер ва деҳқон хўжаликларини ҳисобга олмаганда, 20 мингдан зиёд янги кичик бизнес субъектлари ташкил этилди, уларнинг умумий сони эса 195 мингдан зиёдни ташкил этди. Бу 2000 йилга нисбатан 2 баробар кўпдир.

Ялпи ички маҳсулотни шакллантиришда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасининг улуши 2000 йилдан буён 31 фоиздан 56 фоизга, саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришда 12,9 фоиздан 31,1 фоизга ўсди.

2014 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида 480 мингдан ортиқ янги иш ўрни ташкил этилди. Бу яратилган жами иш ўринларининг ярми демакдир. Бугунги кунда иқтисодиётнинг ушбу соҳасида иш билан банд бўлган аҳолининг 76,5 фоиздан зиёди меҳнат қилмоқда. 2000 йилда бу кўрсаткич 49,7 фоизга тенг эди. Иқтисодиёт соҳасида изчил амалга ошираётган ана шундай чора-тадбирларимиз ўзининг юксак самарасини бермоқда»¹ деб таъкидлаб ўтди.

Ўтган 2014 йилда 500 дан зиёд янги корхона, биринчи навбатда, кичик бизнес субъектлари экспорт фаолиятига жалб этилди. Ташқи савдо балансидаги ижобий сальдо 180 миллион долларни ташкил қилди, мамлакатимизнинг олтин-валюта захиралари 1 миллиард 600 миллион долларга кўпайди.

тадбиркорлик соҳасининг улуши 2000 йилдан буён 31 фоиздан 56 фоизга, саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришда 12,9 фоиздан 31,1 фоизга ўсди.

2014 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида 480 мингдан ортиқ янги иш ўрни ташкил этилди. Бу яратилган жами иш ўринларининг ярми демакдир. Бугунги кунда иқтисодиётнинг ушбу соҳасида иш билан банд бўлган аҳолининг 76,5 фоиздан зиёди меҳнат қилмоқда. 2000 йилда бу кўрсаткич 49,7 фоизга тенг эди. Иқтисодиёт соҳасида изчил амалга ошираётган ана шундай чора-тадбирларимиз ўзининг юксак самарасини бермоқда.

Ушбу натижаларга эришишда тадбиркорлик учун қулай шароитлар яратиш, уларнинг эркин фаолият юритишларини кафолатлаш, уларни рўйхатга олишнинг соддалаштирилган механизмининг жорий қилиш, тадбиркорлик ва кичик бизнес субъектларини кредитлаш ресурслардан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш бўйича кўрилган чора-тадбирлар муҳим омил бўлди.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, иқтисодиётнинг ривожланиши ва бозор ислохотларини амалга оширилишини таъминлаш мамлакатимизда кичик бизнесни ва тадбиркорликни ривожлантириш даражасига боғлиқлиги кўриниб турибди.

Кичик бизнес ва тадбиркорликнинг ривожланишида ҳозирги вақтда баъзи бир тўсиқлар ва муаммолар мавжудки, уларни ҳал қилмай туриб, тадбиркорлик фаолиятини кўзланган даражага олиб чиқиб бўлмайди.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг «мамлакатимизни 2014 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2015 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишлари»га бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. «Халқ сўзи» газетаси, 2015 йил 17 январь.

Ўтган йили солиқ юки 20,5 фоиздан 20 фоизга, даромад солиғи ставкаси эса 9 фоиздан 8 фоизга камайтирилган бўлса-да, давлат бюджети ялпи ички маҳсулотга нисбатан 0,2 фоиз профицит билан бажарилди.

Кичик бизнес субъектлари томонидан статистик ва солиқ ҳисоботларини тақдим этиш механизмларисезиларли даражада соддалаштирилди. Бугунги кунда тадбиркорлик субъектларининг 98 фоизи солиқ ва статистика ҳисоботлари топширишни, божхона декларацияларини расмийлаштиришни эски усулдаги қоғоз тўлдириш йўли билан эмас, балки бевосита – электрон шаклда амалга оширмоқда.

Тадбиркорлик фаолияти ривожланишидаги муҳим вазифа – кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни бошқаришнинг замон даражасидан пастлигидадир. Тадбиркор ва ишбилармонлар кичик корхоналар эгалари олдида турган ғовларни бартараф этиш, уларнинг фаолиятларига амалий ёрдам бериш бугунги куннинг энг муҳим ва долзарб вазифасидир.

Шу билан бирга, мамлакатимизда яратилган барча имкониятлардан тўла фойдаланган ҳолда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг мамлакатимиз ижтимоий-иқтисодий тараққиётидаги мавқеини янада ошириш, миллий иқтисодиётда модернизациялаш жараёнларини жадаллаштириш, самарадорликни ошириш орқали янги иш ўринлари яратиш, аҳоли даромадлари, турмуш фаровонлигини юксалтириш, кичик бизнес корхоналарини кооперацион алоқаларини фаол ривожлантириш мақсадида бизнес субъектлари ривожланиш тенденцияларини акс эттириш ва тартибга солишда қўлланиладиган алгоритмлар мажмуини ишлаб чиқиш, фаолият самарадорлигини баҳолаш, рақобатбардошлик стратегияларини қўллаб ишлаб чиқариш таркибини оптималлаштириш моделларини тузиш, кичик бизнеснинг кооперацион алоқаларининг шаклланиш, соҳани янада жадал ривожлантириш бўйича илмий асосланган ёндашувларни ишлаб чиқиш зарурияти туғилмоқда. Юқоридаги ҳолатлар Битирув малака иши мавзусининг долзарблигидан далолат беради.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Ривожланган мамлакатлар иқтисодий адабиётларида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик муаммоларига катта аҳамият берилган. Бу муаммони ўрганишга Л.Аллен, Р. Акофф, С.Л.Брю, Ж.Веттон, Э.Ж. Долан, П.Друкер, Д. Линдсей, К.Р. Макконелл, К.Ховард ва бошқалар катта ҳисса қўшганлар.

Ушбу масалалар МДХ мамлакатлари иқтисодчи олимлари асарларида ҳам кенг таҳлил қилинган, жумладан Л.И.Абалкин, А.О.Блинов, Э.П.Горбунов, Б.Р.Ичитовкин, Н.П.Лшиналар тадқиқотларини ажратиб кўрсатиш лозим. Ўзбекистонда кичик бизнесни ривожлантиришнинг назарий ва амалий муаммолари Ё. Абдуллаев, С.Э.Вохидова, Б.А.Эркаев, Н.М.Махмудов, М. Шарифхўжаев, В.М.Шепелев, М.Л.Турсунхужаев, О.Х.Хикматов, Т.Эргашев, С. Ғуломов, М.Р.Болтабоев, М.С.Қосимова, Ш.Ж. Эргашходжаева, Б. К. Ғойибназаров, А.Н. Самадов, Р.Ходжаев, О.А.Арипов каби олимларимиз кичик бизнесни ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш ва бошқаришнинг назарий ва услубий томонларини ёритишда ўз хиссаларини қўшишган.

Шу билан бирга кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни баъзи масалалари бўйича ҳали ҳал этилмаган муаммолар мавжуд ҳамда иқтисодётни модернизация жараёнида янги назарий ва амалий муаммолар вужудга келмоқда. Ўрганилаётган муаммонинг мураккаблиги ва ҳали ҳал этилмаган муаммолар мавжудлиги Битирув малака иши мавзусини танлаш, мақсад ва вазифаларни белгилашга сабаб бўлди.

Битирув малака ишининг мақсади Иқтисодиётни модернизациялаш жараёнида Наманган вилояти Чортоқ туманида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш ва тадбиркорликда менежмент стратегиясини қўллаш юзасидан илмий-амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Мазкур мақсаддан келиб чиққан ҳолда Битирув малака ишида куйидаги вазифалар белгиланди ва ҳал қилинди:

- Кичик бизнес тушунчаси ва уни бошқарилишига таъсир этувчи омилларни ўрганиш;
- Кичик бизнесни ривожлантиришнинг назарий асосларини кўриб чиқиш;
- Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида кичик бизнесни давлат томонидан қўллаб – қувватланиши ва бошқарилиши ролини аниқлаш
- Ўзбекистонда кичик бизнесни бошқаришнинг ўзига хос жиҳатларини ўрганиш

-Наманган вилояти Чортоқ тумани иқтисодиётини ривожлантиришда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ролини оширишнинг асосий йўналишлари аниқлаш;

-Истикболда Наманган вилояти Чортоқ туманида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг асосий йўналишларини белгилаш

-Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарида ишлаб чиқаришни бошқаришнинг ташкилий-иқтисодий шароитларини такомиллаштириш.

-Иқтисодиётда кичик бизнес корхоналарини ривожлантиришни асосий йўналишларини аниқлаш

-Кичик бизнес корхоналари фаолияти самарадорлигини ошириш йўллари бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш.

Битирув малака ишининг объекти сифатида Наманган вилояти Чортоқ тумани иқтисодиёти тармоқларида фаолият кўрсатаётган кичик ва хусусий бизнес корхоналари белгиланган.

Битирув малака ишининг предмети сифатида Наманган вилояти Чортоқ тумани иқтисодиёти тармоқларида фаолият кўрсатаётган кичик ва хусусий бизнес корхоналари ўртасидаги мавжуд иқтисодий муносабатлар мажмуи танланди.

Битирув малака ишининг услубий ва назарий асосини Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиёти, иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ва мамлакат модернизациялаштириш сиёсатига оид асарлари, кичик ва хусусий бизнесни ривожлантиришига бағишланган хорижий ҳамда маҳаллий олимларнинг илмий ишлари, Ўзбекистон Республикасининг кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини тартибга солишга қаратилган қонунлари ва меъёрий ҳужжатлари ташкил этади.

Битирув малака иши бажариш жараёнида Ўзбекистон Республикаси Сатистика Қумитаси, Наманган вилояти ҳокимлиги иқтисодиёт бошқармаси, Статистика бошқармаси ҳисоботлари ҳамда таҳлиллар натижаларидан фойдаланилди.

Битирув малака ишининг амалий аҳамияти шундан иборатки, ишда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни бошқариш, тадбиркорликда менежмент стратегиясини қўллаш ва ривожлантириш ҳамда уларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш юзасидан ишлаб чиқилган ёндашувлардан Наманган вилояти иқтисодиётининг турли соҳаларида кичик бизнес ва хусусий корхоналарни истикболда ривожлантириш режаларини асослашда, Иқтисодиёт таълим йўналишларида тахсил олаётган талабаларга «Кичик бизнесни бошқариш», «Тадбиркорлик асослари», “Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик” фанларини ўқитишда, ҳамда Наманган вилояти ҳокимлиги томонидан мазкур масалага оид дастурий ҳужжат ва амалий чора-тадбирларини ишлаб чиқишда фойдаланиш мумкин.

Битирув малака ишининг таркиби Битирув малака иши кириш, 3 та боб, хулоса ва таклифлар ҳамда фойдаланилган адабиётлар руйхатидан ташкил топган.

1-боб. Иқтисодийни модернизациялаш шаротида кичик бизнесни бошқариш назарий асослари

1.1. Кичик бизнес тушунчаси ва уни бошқарилишига таъсир этувчи омиллар

Миллий иқтисодийнинг рақобатбардошлиги иқтисодий фаолият жараёнлари ва унинг натижаларини акс эттирувчи кўрсаткичларда кичик бизнес улушининг юқори бўлишига ҳам боғлиқ эканлиги шубҳасиздир.

Кам харажат ҳисобига янги иш ўринлари яратиш имконияти, йирик бизнес кириб бора олмайдиган бозор сегментларини эгаллай олиш қobiliяти, айниқса, хизмат кўрсатиш соҳасида ва унча катта бўлмаган маҳаллий ресурс базаларини ўзлаштиришда жуда қулай ташкилий шакл эканлиги кичик бизнесни ривожлантиришнинг аҳамияти бекиёслигини кўрсатади. Шу сабабли ҳам кичик бизнесни жадал ривожлантириш масаласи маҳсулот ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш, хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш ва шунингдек, мамлакатнинг экспорт салоҳиятини ошириш масалалари билан чамбарчас боғланган.

Мамлакатимизда тадбиркорларга шароит ва жуда катта имконият, муҳитини яхшилаш ҳамда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожини учун янада қулай шароитлар яратишга қаратилган чора-тадбирлар ишлаб чиқилди.

Ўзбекистон Президенти Ислом Каримовнинг мамлакатимизни 2014 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2015 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган маърузасида “...Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни рағбатлантириш бўйича кўрилган чора-тадбирлар натижасида ўтган йили, фермер ва деҳқон хўжаликларини ҳисобга олмаганда, 20 мингдан зиёд янги кичик бизнес субъектлари ташкил этилди, уларнинг умумий сони эса 195 мингдан зиёдни ташкил этди. Бу 2000 йилга нисбатан 2 баробар кўпдир.

Ялпи ички маҳсулотни шакллантиришда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасининг улуши 2000 йилдан буён 31 фоиздан 56 фоизга, саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришда 12,9 фоиздан 31,1 фоизга ўсди.

2014 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида 480 мингдан ортиқ янги иш ўрни ташкил этилди. Бу яратилган жами иш ўринларининг ярми демакдир. Бугунги кунда иқтисодийнинг ушбу соҳасида иш билан банд бўлган аҳолининг 76,5 фоиздан зиёди меҳнат қилмоқда. 2000 йилда бу кўрсаткич 49,7 фоизга тенг эди. Иқтисодий соҳасида изчил амалга ошираётган ана шундай чора-тадбирларимиз ўзининг юксак самарасини бермоқда”² деб таъкидлаб ўтди.

Дарҳқиқат, “кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасининг мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашнинг ишончли таянчи бўлган мулкдорлар синфини, яъни ўрта синфни шакллантиришдаги улкан аҳамиятини ҳеч нарса билан қиёслаб бўлмайди”³.

Ўзбекистонда амалга оширилаётган ислохотларнинг пойдевори амалдаги бозор иқтисодиётининг таянч нуқталаридан бири бўлган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожлантирилиши билан чамбарчас боғлиқдир. Чунки иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришлар жараёни ишлаб чиқариш таркибининг маълум даражадаги нисбатини келтириб чиқаради ва иқтисодиёт субъектларида ихчам иқтисодий фаолият турини танлашга, бозордаги ўзгаришларга жавобан тезлик билан ўз фаолиятини ташкил этишга мойилликни шакллантириб боради.

Юқоридаги фикрлармиздан келиб чиқиб айтадиган бўлсак, кичик бизнес тушунчаси талқини барчамизни қизиқтириши табиий ҳол. Чет мамлакатлар қонунчилиги ва илмий адабиётларда иқтисодиётнинг ушбу сектори асосан “майда ишлаб чиқариш”, “кичик тадбиркорлик” ва “кичик бизнес” каби атамалар билан талқин этилади.

2 Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг «мамлакатимизни 2014 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2015 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишлари»га бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. «Халқ сўзи» газетаси, 2015 йил 17 январь.

³ И.А. Каримов. Барча режа ва дастурларимиз ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади. -Т.: Ўзбекистон, 2011. 39 бет.

Моҳиятан олиб караганда, дунёнинг барча мамлакатларида, шу жумладан, Ўзбекистон Республикасида унинг ташкил этилиш мақсадлари ва фаолият кўрсатиш асослари деярли бир хил мазмун ва аҳамият касб этади. Бироқ турли мамлакатлар иқтисодиётининг ривожланганлик даражаси ва ўзига хос шарт-шароитларидан келиб чиққан ҳолда улардаги кичик бизнес субъектларини аниқлашда турлича ёндашилади. Бунда асосан кичик бизнес фаолиятини баҳолаш кўрсаткичлари ёки мезонларидан фойдаланилади.

Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 15 майда қабул қилинган “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги қонун 3-моддасида «тадбиркорлик фаолияти» тушунчасига қуйидагича таъриф берилади: “Тадбиркорлик фаолияти (тадбиркорлик) – тадбиркорлик фаолияти субъектлари томонидан қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга ошириладиган, таваккал қилиб ва ўз мулкӣ жавобгарлиги остида даромад (фойда) олишга қаратилган ташаббускор фаолият”.

Кичик бизнеснинг ўзига хос хусусиятлар мавжуд бўлиб, уларга бозордаги талабга тез мослаша бориши, сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш қобилияти; нисбатан қисқа муддатларда аҳоли эҳтиёжи учун зарур бўлган товар ва хизматларга бўлган талабни қондира олиши; дастлабки сармоя ҳажмининг нисбатан камлиги; тез орада янги ишчи ўринлари барпо этиш ва бандлик муаммосини ҳал этишга кўмаклашиш имконияти; бизнес эгасининг тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишдаги бевосита иштироки ва бошқаларни киритиш мумкин.

Иқтисодчи олимлар томонидан эълон қилинган “Инсон тараққиёти тўғрисидаги маъруза”да⁴ кичик бизнеснинг иқтисодий жиҳатлари ҳамда манфаатли хусусиятлари қуйидагича ёритилади:

- кичик бизнес – аҳолининг талай қисми учун меҳнатини қўллайдиган жабҳа ва даромад манбаи, етарли малака ва тажриба бўлмаган, эгилувчан жадвалли иш кунини истаган аксарият меҳнат ресурсларини машғул этувчи меҳнат бозорининг энг мослашувчан қисми. Аёллар, илк бор иш қидираётган ёшлар, маълумоти ва меҳнат тажрибаси юқори даражада бўлмаган шахслар кўпинча фақат шу ердан иш топишлари мумкин. Бу жабҳада машғул кишиларнинг аксарият қисми учунгина эмас, балки уларнинг оила аъзолари учун ҳам асосий даромад манбаи бўлиши кичик бизнес миллий фаровонликнинг ўсиши учун муҳим омилга айланганидан далолат беради;

- кичик тадбиркорлик аҳоли орасида иш юритиш ва тадбиркорлик кўникмаларини ривожлантириш, унинг бозор муносабатларига мослашганлик даражасини оширишда потенциал самарали воситадир. У фуқароларга нафақат ўз ишчи кучи, балки ўз мулки, жумладан, ишлаб чиқаришга мўлжалланган мулк эгаси бўлишига имкон яратиб, ўрта синф-жамиятнинг прогрессив тараққиётини таъминлашга қодир, демократия ва ижтимоий барқарорликдан манфаатдор ижтимоий қатламнинг шаклланиши учун асос яратади;

- кичик бизнес бутун иқтисодиётнинг самарадорлигини сезиларли даражада оширади. У истеъмол талабининг ўзгаришларига ҳаммадан тез мослашади, иқтисодий вазиятнинг тебранишларига мувофиқ тарзда ўз фаолияти ихтисосини тез ва нисбатан асоратсиз ўзгартира олади;

- кичик бизнес иқтисодиётнинг ҳудудий тузилмасини яхшилайдди.

Маълумки, иқтисодиёт субъектлари сифатида давлат сектори ва хусусий сектор фаолият кўрсатади. Кичик бизнес хусусий секторнинг маълум бир қисми бўлиб, унинг фаолияти хусусий ёки мулкӣ улуш орқали амал қилади.

Кичик бизнесда иқтисодий ҳамкорлик имкониятлар даражасида амалга оширилади ва иқтисодий ҳолат мустаҳкамланиб борилади. Кичик бизнес мамлакат иқтисодиётининг таркибий қисми сифатида унинг иқтисодий асосини ташкил этади ва умумиқтисодий жиҳатдан муҳим рол ўйнайди. Ҳозирги даврда кичик бизнес жамиятда ишлаб чиқариш қанчалик кенг тарқалган ва мустаҳкам бўлса, мамлакат иқтисодиёти шунчалик барқарор ривожланган бўлади ва у иқтисодий ўсишни таъминлашга хизмат қилади.

Кичик тадбиркорликни кичик бизнеснинг муҳим бўғини деб қараш мумкин. Иқтисодиётнинг хаддан зиёд мафкуралашуви кичик бизнеснинг иқтисодий аҳамиятини пасайишига олиб келади. Кичик бизнес субъектлари мамлакат иқтисодиётида мустаҳкам мавқега эга эга бўлиб бораётганликлари, уларнинг таъсири кучаяётганлиги алоҳида қатлам сифатида аҳамият касб этишини белгилайди. Шунинг учун уларнинг ички таркиби ҳам турли шакллар ва мақомлари

⁴ Қаранг: Г.Саидова ва бошқалар. Инсон тараққиёти тўғрисидаги маъруза. –Т.: Ўзбекистон, 2000.

билан изоҳланади. Ҳозирги кунда кичик бизнес субъектлари мақомини белгилашда ишловчилар сонидан келиб чиққан ҳолда ёндашилмоқда.

Кичик бизнес фаолияти ривожига таъсир этадиган омиллар

2-жадвал

Бизнес фаолияти иштирокчилари	М а н ф а а т л а р
I. Ички шароитлар	
1. Сармоя эгаси, эгалари	-сармояни сақлаш ва қўпайтириш; -мунтазам фойда олиб туриш; -Пироварда равишда ҳал қилувчи қарорлар қабул қилиш ҳуқуқи.
2. Менежерлар	-фойда олиш ва фирманинг ривожланишини таъминлаш; -хусусий манфаатлар.
3. Ёлланма ходимлар	-юқори иш ҳақи; -иш жойин юқотмасликка ишонч; -яхши меҳнат шароитлари ва юқори даражадаги ижтимоий ҳимоя.
II. Ташқи муҳит:	
1. Давлат ва жамоатчилик	-иш жойларини ярташи; -дунё бозорида рақобат қилиш; -баҳо даражасининг бир меъёрга сақланиши; -бозор муносабатларини қўллаб-қувватлаш; -истеъмолчилар манфаатларини ҳимоялаш.
2. Хом ашё етказиб берувчилар	-юқори даромад ва кам харажатлар; -шартнома алоқларининг барқарорлиги.
3. Кредиторлар	-юқори фоизлар; -кредитни қайтариш кафолати; -фирмага таъсир этиш имконияти.
4. Истеъмолчилар	- кенг танлов имконияти; - маҳсулотнинг юқори сифатда бўлиши; - баҳонинг паст даражада бўлиши; -сервис хизматининг юқори даражада бўлиши.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, кичик бизнес анъанавий мавжуд бўлган ишлаб чиқариш муносабатлари доирасида амал қилади. Дастлаб, кичик бизнес йирик ишлаб чиқаришга рақиб бўлишга қаратилган бўлмади ва у моҳиятан кичик ишлаб чиқариш доирасида амал қилади. Кичик бизнес мураккаб бўлмаган истеъмол товарларини ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш соҳаларини, фермер ва деҳқон хўжалиklarини қамраб олади. Кичик бизнес учун меҳнат ресурслари миқдоран кўп бўлсада, аммо унча катта бўлмаган асосий капиталга эга. Меҳнат ресурсларининг ўсиши ҳисобига у ўз ишлаб чиқаришини ўстириши ва зарур бўлса уни диверсификациялаш қобилиятига эга бўлади.

1.2. Кичик бизнесни ривожлантиришнинг назарий асослари

Ҳозирги кунда республикамызда кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантиришга алоҳида эътибор берилмоқда. Чунки, кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантириш масаласига давлатимиз иқтисодий сиёсатининг стратегик вазифаси сифатида қаралмоқда.

Мамлакатимизда бозор муносабатларини чуқурлаштириш, иқтисодиётни эркинлаштириш ва глобаллашув йўлидан бораётган жараёнда янгича фаолият олиб бориш ва янгича фикрлаш услубларини талаб этмоқда. Ҳозирги даврда иқтисодиётни модернизациялаш, ишлаб чиқаришни техник ва технологик жиҳатдан янгилаш амалга оширилмоқда.

Ўтган 2014 йилда 500 дан зиёд янги корхона, биринчи навбатда, кичик бизнес субъектлари экспорт фаолиятига жалб этилди. Ташқи савдо балансидаги ижобий сальдо 180 миллион долларни ташкил қилди, мамлакатимизнинг олтин-валюта захиралари 1 миллиард 600 миллион долларга кўпайди.

Бу масала Президентимиз И.А.Каримов томонидан асосий устувор вазифалардан қилиб қўйилган. Президентимиз бу соҳада амалга оширилган ишларнинг натижалари тўғрисида шундай таъкидлайди:

«Бизнинг кейинги йилларда экспорт соҳасида қўлга киритган ютуқларимиз, аввало, мамлакатимиз иқтисодиётини тубдан таркибий ўзгартириш ва диверсификация қилиш, қисқа муддатда биз учун мутлақо янги, локомотив ролини бажарадиган тармоқларни барпо этиш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилаш дастурларини амалга ошириш, замонавий бозор инфратузилмасини шакллантириш борасида ўз вақтида бошланган, чуқур ўйланган ва узоқ истикболга мўлжалланган ишларимизнинг натижасидир»⁵.

Иқтисодий дастурнинг муҳим устувор йўналиши – бошланган таркибий ўзгаришларни ва иқтисодиётни диверсификация қилиш жараёнларини давом эттириш ҳисобланади. Бу жараёнда тадбиркорлик фаолиятини такомиллаштириш ва уларнинг иқтисодиёт ривожига қўшадиган ҳиссасини оширишга катта ўрин ажратилган.

Бозор иқтисодиёти бизнес олами сифатида тавсифланади. Бизга маълумки, бизнес ва тадбиркорлик бир хил тушунчалардир. Мамлакатни бозор иқтисодиётига ва бозор муносабатларига ўтиши тадбиркорликни юзага келиши ва ривожланишига кўп жиҳатдан боғлиқдир. Мамлакат иқтисодиёти ва бозор иқтисодиёти тўғрисида фикр юритганда иқтисодий фаолиятнинг муҳим таркибий қисми ҳисобланган тадбиркорлик фаолиятига диққатни жалб этиш лозим.

Тадбиркорлик сўзи ўзбекча тадбир сўзидан келиб чиққан, «бизнес» сўзи эса инглизчасига иш, фаолият деган маънони беради. Тадбиркор қандай тадбирларни амалга оширади ва бу тадбирларни амалга оширишда қандай фаолият кўрсатиши муҳим аҳамият касб этади. Шу сабабли, тадбиркор ва бизнес тушунчаларини иқтисодий жиҳатдан талқин этишни мақсад қилиб олдик.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш иқтисодий ислохотларнинг етакчи бўғинидир. Президентимиз И.А.Каримов ўзларининг “Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида” номли асарларида иқтисодий суверенитетга эришишнинг амалий масалаларига батафсил тўхталиб ўтганлар.⁶ Иқтисодий суверенитетга эришишнинг асосий бандларидан бири сифатида “кичик корхона ва ташкилотларни, айниқса, аҳолига хизмат кўрсатиш, одамларнинг кундалик эҳтиёжлари таъминлаш билан боғлиқ шундай корхона ва ташкилотларни меҳнат жамоаларига ва хусусий кишиларга топшириш” келтирилган. Хусусийлаштириш натижасида демократик жамиятнинг ижтимоий заминини ташкил қилувчи хусусий мулкчилик қатлами шаклланиб борди.

Иқтисодиёт фанида тадбиркорлик фаолиятига доир дастлабки тадқиқотлар XVIII асрда Р. Контильон, А. Тюрго, Ф. Кене, А. Смит ва Ж.Б. Сеи асарларида амалга оширила бошланди. Бироқ, ҳозирга қадар жамоатчилик фикрида “тадбиркорлик” тушунчасининг кўп маънолилиги сақланиб қолмоқда. Илмий адабиётда ушбу тушунча ҳақида кўпинча бу фавқулодда ходисанинг иқтисодий, ташкилий ва руҳий тавсифлари (турли-туман қарашлар) тўпламидан иборат ҳар хил тасаввурлар мавжуд.

Дастлабки босқичларда тадбиркорликнинг энг муҳим аломати бирон бир шахс - тадбиркор фаолиятининг фойдали ёки зарарлигини белгиловчи ноаниқлик омили ҳисобланган. Тадбиркорликнинг ижтимоий – иқтисодий вазифаси турли бозорларда талаб билан таклиф орасида мувозанат ўрнатишга доир такомиллик фаолиятдан иборат деб тан олинган.

Европа мамлакатларининг ва Россиянинг қатор иқтисодчи олимлари тадбиркорликни ўз мулки доирасида таваккалга асосланиб, фойда олишга йўналтирилган мустақил фаолият тури

⁵ Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. – Т.: Ўзбекистон, 2009, 6-б.

⁶ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг “Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида” китобини ўрганиш бўйича ўқув-услубий қўлланма. Т.: “O'qituvchi”, 2011. -176 бет.

сифатида таърифлайдилар. Улар томонидан тадбиркорликни шундай таърифлаб келинмоқда: «Тадбиркорлик – фойда олиш мақсадига йўналтирилган фаолиятдир».

Тадбиркорлик фаолиятининг асосий мақсади фойда олишдир. Ҳар қандай фаолият асосида фойда олиш ётади. Тадбиркорликни бошқа фаолият турларидан фарқ қилишда «фойда олишга йўналтирилган фаолият»нинг ўзигина етарли бўлмайди. Тадбиркорликни қатор ўзига хос белгилари мавжуд бўлиб, тадбиркорликни тавсифлашда ушбу белгилардан фойдаланиш лозим.

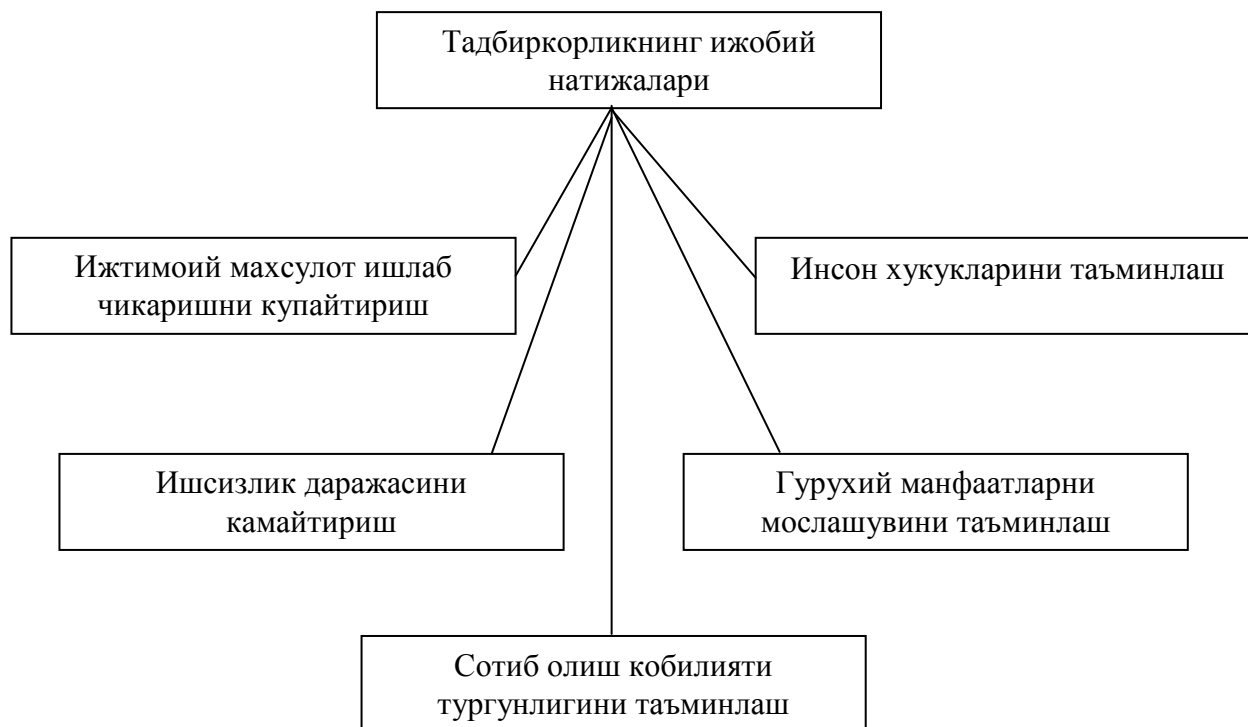
Ҳар бир тадбиркор қонун-қоидаларни ва меъёрий ҳужжатларни бузмаган ҳолда ўзи оладиган фойда ҳажмини максимал даражада оширишга ҳаракат қилиши лозим. Ушбу нуқтаи назардан олганда тадбиркор иқтисодий мақсадларни кўзламоқда. Шу билан биргаликда, у ўз фаолиятининг ўзи яшаётган жамиятига, атроф-муҳитга, инсонларга таъсирини ўрганиши, салбий таъсир томонларини қисқартириши ҳамда ижтимоий муаммоларни ҳал қилишга ҳисса қўшиши лозим. Демак, ҳар бир тадбиркорлик субъекти ижтимоий масъул бўлиши лозим.

Бизнес - бу корхона ташкил қилиш демакдир (саноат корхонаси, савдо дўкони, хизмат кўрсатиш корхонаси, аудиторлик идораси, адвокатлик идораси, банк муассасаси ва ҳ.к.). Демак, бизнес бу йўқ нарсадан пул қилиш эмас, балки мураккаб ишлаб чиқаришни ёки хизмат кўрсатишни ташкил этиш демакдир. Тадбиркорлик - бу доимо ўз ишининг фидойиси, билимдонидир. Тадбиркорлик учун ўқиш керак, нафақат дастлабки пайтларда, балки тадбиркор бир умр ўқиши, изланишда бўлиши керак.

Тадбиркор ўзининг фикри бўйича муваффақиятга олиб келувчи янги, замонавий ҳаракат усуллари, маҳсулот турини ва технологияни, истеъмолчилар доирасини маҳсулоти ва кўрсатадиган хизмати сифатини яхшилаш йўллари тинимсиз қидиради. У шундай инсонки, у пул маблағлари, материаллар ва ишчи кучини жамлаштириб, янги маҳсулот, янги бизнес ёки ишни ташкил этишнинг такомиллашганроқ усулини яратади. Тадбиркорлар йирик ташкилотларнинг замон билан ҳамнафас қадам қўйишга қобилиятсизлигини бошқалардан аниқроқ кўра оладилар. Шахсий жавобгарлик, ихтирочилик ва муомала санъати негизида ташкил бўлган тадбиркорлик субъектлари, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари ва фирмалар ҳозирги вақтда тинимсиз ўзгариб турувчи имкониятлардан фойдаланишга кўпроқ қобилиятлидирлар. Тадбиркорлар шахслараро муносабатларга киришадилар, қарор қабул қилиш учун зарур бўлган ахборотларни тўплашга ҳаракат қиладилар, кўплаб ахборотларни тўплайдилар, тўплаганган ахборотларни гуруҳлайдилар, тизимлаштириб, қайта ишлайдилар, зарурларини ажратиб, керакли бўлимларга ва ходимларга етказишга ҳаракат қиладилар. тўплаганган ахборотлар ва материаллардан фойдаланиб қўл остидаги ходимлар меҳнатини ташкил қиладилар, бошқарадилар, корхона фаолияти бўйича қарорлар қабул қиладилар, Янги маҳсулот турларини яратадилар, мавжудларини такомиллаштирадилар. Улар иқтисод, сиёсат, техника ва технология, ҳуқуқ, психология ва ахлоқ қоидалари кесишган жойларда ҳаракат қилиши ва уларнинг барчаси тўғрисидаги билимларга эга бўлмоғи керак. Ундан ташқари ишбилармон муваффақиятга эришиши учун ўтган вақтлардаги ишлаб чиқариш фаолияти натижалари тажрибасига танқид кўзи билан қараши керак. Улар ўз фаолиятларининг барча томонларини тинимсиз таҳлил қилиб боришлари, фойдаланилмаётган ички имкониятларини топишлари ва улардан фойдаланиш йўллари белгилашлари зарур. Бу уларнинг истиқболдаги самарали фаолиятларини таъминлайди. Мамлакатимиздаги тадбиркорлар мамлакат ҳудудида қадим замонларда бўлган тадбиркорлик фаолияти натижаларини ҳам ўрганишлари катта аҳамиятга эгадир. Мамлакатимиз ҳудудида қадим замонларда ҳам кишилар тадбиркорлик билан шуғулланишган. Ўша вақтлардаги тадбиркорлик ишлари асосан савдогарчилик, деҳқончилик, хунармандчилик билан боғлиқ бўлган. Тадбиркор ишлаб чиқаришга катта қўламдаги янгиликлар киритади, ўзгаришлар ясашга ҳаракат қилади, техника ва технология соҳасида янгиликлар яратишга ҳаракат қилади, янги хизмат турларини яратади, ҳозирги вақтда маълум бўлмаган янги маҳсулот турларини яратиш йўлида ҳаракат қилади, ўз капиталини қўйиш учун янги ва янги соҳаларни излаб топади, ўз маблағларини ошириш йўлида тинмай ҳаракат қилади, ресурсларга эгалик қилиш, ўз ҳудудида илғор тармоқларни ривожлантириш каби ишларни амалга оширади.

Тадбиркор қуйидаги ижобий натижаларга эришишга сабаб бўлади **(1.1-чизма):**

Тадбиркорликнинг ижобий натижалари.

1. Ижтимоий маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтириш ва уни турли аҳоли қатламлари орасида ҳаққоний меъёрлар билан тақсимлаш.

2. Мамлакатда ишсизлик даражасини пасайтириш, меҳнатга қобилиятсизлар ва бегараз сабабларга кўра унумсиз ишловчи аъзоларга маблағ ажратиб, уларни етарли даражада кун кечиришини таъминлаш.

3. Паст даромадли шахслар сотиб олиш қобилиятининг турғунлигини таъминлаш.

Тадбиркор фаолиятини амалга ошириб бориб, ғоя туғилишидан, яъни ўз маблағини сарф қилишни бошлашдан то фаолиятининг якуний натижаси сифатида фойда олишгача бўлган йўлни босиб ўтади, бирма-бир амалларни бажаради.

Тадбиркорлик, бу фуқаролар томонидан ўзларининг тавакалчиликлари ва мулкый жавобгарликлари остида, шахсий даромад (фойда) олиш

мақсадида, амалдаги қонунчилик доирасида амалга ошириладиган ташаббускор хўжалик фаолиятидир. Хусусий тадбиркорлик икки турдаги кўринишда бўлади. Унинг бири ёнланма меҳнатни жалб қилиш асосида ҳуқуқий шахс ва уни белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказиб фаолият кўрсатадиган тадбиркорлик, иккинчиси эса юридик шахс бўлмай фаолият кўрсатадиган, ёлланма меҳнатни жалб этмайдиган - яқка тартибдаги тадбиркорликдир.

Тадбиркорликнинг мазмуни ва табиатига кўра айрим кишилар ёки гуруҳларнинг ўз-ўзини иш билан таъминлаш ва ташаббускорлигига асосланган фаол меҳнат фаолияти сифатида баҳоланишимиз мумкин. Бу ўринда тадбиркорлик меҳнатининг бозор муносабатларига хос таввакалчилик шароитида меҳнат, ишлаб чиқариш ва ижтимоий-иқтисодий вазифаларнинг ташкилий ечимини кидириш ва рўёбга чиқариш билан боғлиқ ижодий, ақлий иш сифатидаги ўзига хос табиати хусусида гапириш мумкин. Шундай қилиб, тадбиркорликни ўзаро боғлиқ бўлган икки хил кўринишда қараш керак: биринчидан, бозорнинг ҳаракатлантирувчи кучи сифатида, иккинчидан, меҳнатнинг алоҳида соҳаси сифатида. Ана шунинг учун ҳам тадбиркор инсон билан бозор иқтисодиёти ва меҳнат фаолиятининг ўзига хос, хўжалик таввакалчилиги билан боғлиқ турининг субъекти сифатида намоён бўлувчи шахсдир.

“Кичик ва хусусий тадбиркорликни ривожланишини рағбатлантириш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунида кўрсатилишича, тадбиркорлик соҳасига ходимлар сони саноат ва қурилишда 50 кишигача, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришда 25 кишигача, фан ва илмий ишларда, хизмат кўрсатишда 10 кишигача, чакана савдода 5 кишигача бўлган, ўз меҳнати ва ёлланган меҳнатни қўллаган ҳолда, таввақал қилиб ва мулкий жавобгарликни зиммасига олиб, товарлар ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатишга фойда олишга қаратилган ташаббускор меҳнат фаолияти киради.

Кичик кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини турли шаклларида меҳнатни ташкил этиш ва уни бошқаришга алоҳида эътибор берилса, тадбиркор фойдаси ортиб боради ва корхона маҳсулоти бозорда рақобатга бардошли бўлиб, ишловчилар эса юксак меҳнат унумдорлиги асосида ишлашдан манфаатдор бўлади. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини барча турида яратиладиган фойда асосан меҳнат орқали вужудга келиб, ҳам ишловчини ҳам мулк эгасини бойитади. Бозор муносабатларини ривожланиб бориши туфайли тадбиркорлик субъектлари оладиган фойданинг муҳим манбаи ишловчиларни юқори меҳнат унумдорлиги даражасида яратган маҳсулоти корхонани истиқболини белгилаб беради.

1.3. Иқтисодийни модернизациялаш шароитида кичик бизнесни давлат томонидан қўллаб – қувватланиши ва бошқарилиши

Ўтган йил якунларини сарҳисоб қилар эканмиз, биринчи навбатда, иқтисодийтимиз ва унинг етакчи тармоқларини ривожлантириш борасида барқарор юқори ўсиш суръатларига эришганимизни таъкидлаш жоиз.

Мамлакатимиз ялпи ички маҳсулоти 8,1 фоиз, саноат ишлаб чиқариш ҳажми 8,3 фоизга, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши 6,9 фоиз, капитал қурилиш 10,9 фоиз, чакана савдо айланмиси ҳажми 14,3 фоизга ошди. Ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг қарийб 70 фоизини юқори қўшимча қийматга эга бўлган тайёр товарлар ташкил этди.

Истеъмол товарлари ишлаб чиқариш ҳажми 2014 йилда 9,4 фоиз, шу жумладан, озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш 8,7 фоиз, нооziқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш 10 фоизга ўсди. Инфляция даражаси йил якунлари бўйича 6,1 фоизни ташкил этди. Бу прогноз кўрсаткичларига нисбатан сезиларли даражада пастдир.

Ўтган йили солиқ юки 20,5 фоиздан 20 фоизга, даромад солиғи ставкаси эса 9 фоиздан 8 фоизга камайтирилган бўлса-да, давлат бюджети ялпи ички маҳсулотга нисбатан 0,2 фоиз профицит билан бажарилди. Кичик бизнес субъектлари томонидан статистик ва солиқ ҳисоботларини тақдим этиш механизмларисезиларли даражада соддалаштирилди. Бугунги кунда тадбиркорлик субъектларининг 98 фоизи солиқ ва статистика ҳисоботлари топширишни, божхона декларацияларини расмийлаштиришни эски усулдаги қоғоз тўлдириш йўли билан эмас, балки бевосита – электрон шаклда амалга оширмоқда. Мамлакатимиз 2014 йилда бизнесни юритиш шароити бўйича рейтингда 8 поғонага, солиққа тортиш борасида эса 61 поғона юқорига кўтарилди. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Тараққиёт дастурининг баҳосига кўра, Ўзбекистон сўнгги йилда бизнес юритишни енгиллаштириш соҳасида амалга оширилган ислохотлар бўйича етакчи ўнта мамлакат қаторидан жой олди.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солишнинг моҳиятини қайд этишдан аввал «давлат томонидан тартибга солиш» иборасига аниқлик киритиш лозим.

«Давлат томонидан тартибга солиш» бу «давлат бошқаруви»нинг таркибий қисми бўлгани учун улар ўртасида у ёки бу тарздаги фарқли жиҳатлар мавжуд. Бу икки ибора мазмунан бири-бирига яқин келсада, илмий ёндашувларда сезиларли даражада фарқланади.

«Ўзбекистон Республикасида давлат бошқаруви - бу давлат идораларининг қонунларни ҳамда замонавий бозор иқтисодиётига асосланган демократик давлат барпо этиш вазифаларини бажариш йўлида ўз ваколатлари доирасида амалга ошириладиган кундалик қонуний ижрочилик ва маъмурий фаолиятдан иборат»⁷. Бундай фаолиятни юритиш давлат томонидан мажбурий

⁷ Давлат қурилиши ва бошқаруви // Муаллифлар жамоаси. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси. Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодийуйи, 2007. 18-бет.

хусусиятни касб этади. Чунки, давлатнинг умумий вазифаларидан ташқари давлат бошқаруви органлари олдида турган аниқ вазифалар бор. Бу вазифаларга қуйидагилар киради:

- иқтисодий ўсиш ва иқтисодий ривожланиш;
- тўлиқ ва самарали бандлик;
- иқтисодий самарадорликка эришишни кўзлаш;
- нархнинг барқарор даражаси;
- иқтисодий эркинлик;
- даромадларнинг одилона тақсимланиши.

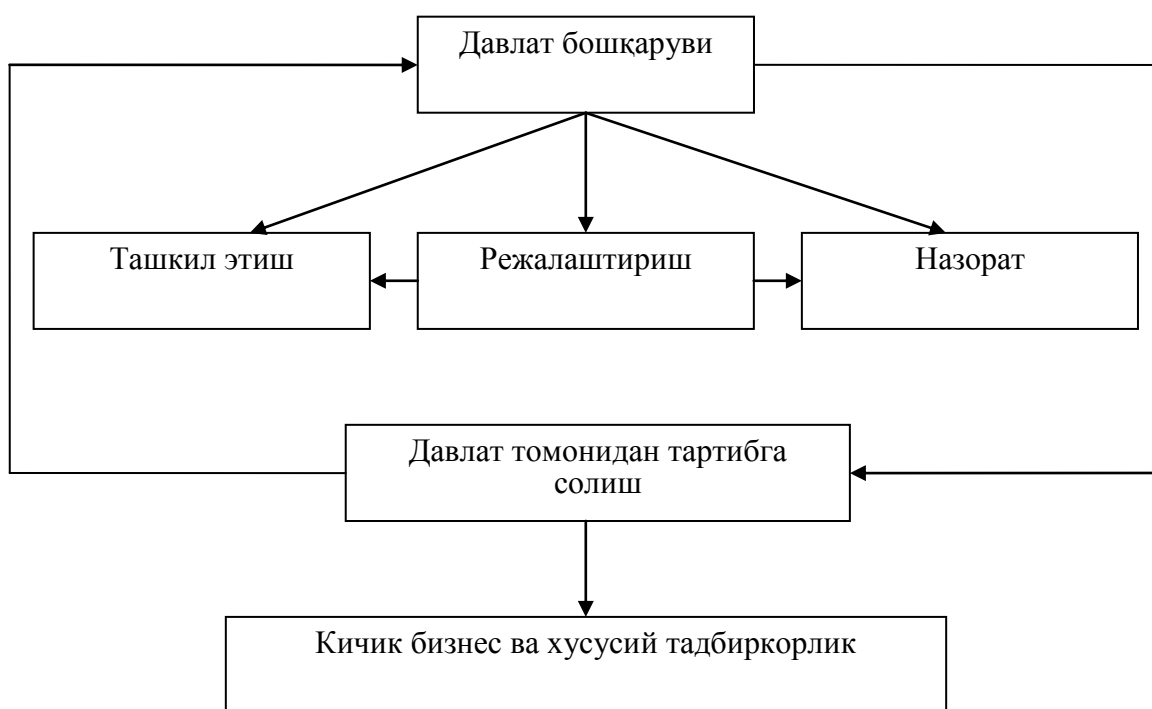
Мамлакат ташқи савдо балансининг мутаносиблиги Давлат ўзининг аниқ вазифаларини белгилар экан, миллий иқтисодиётнинг ривожланиши ва барқарорликка эришишдан иборат мақсадларни кўзлаб бошқарув санъатини ишга солади. Давлат органлари олдида турган мақсадлар жуда кўп, лекин уларнинг ичида энг муҳимлари қуйидагилардан иборат:

- иқтисодий ўсишни таъминлаш;
- меҳнатга лаёқатли аҳолини иш билан банд этишнинг юқори даражасини таъминлаш;
- нархлар барқарорлигини таъминлаш;
- пул муомаласи барқарорлигини таъминлаш;
- ташқи иқтисодий мувозанатни сақлаш.

Давлат бошқаруви ташкил этиш, режалаштириш, назорат ва тартибга солиш каби компонентларни ўз ичига олиб, улар бевосита ва билвосита бошқариш шакллари намоён этади. Булар орасида фақатгина давлат томонидан тартибга солиш, давлат бошқарувининг билвосита ҳал қилувчи бўғини ҳисобланади **(1.2-чизма)**.

1.2-чизма

Давлат бошқарувининг компонентлари орқали кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни тартибга солиш

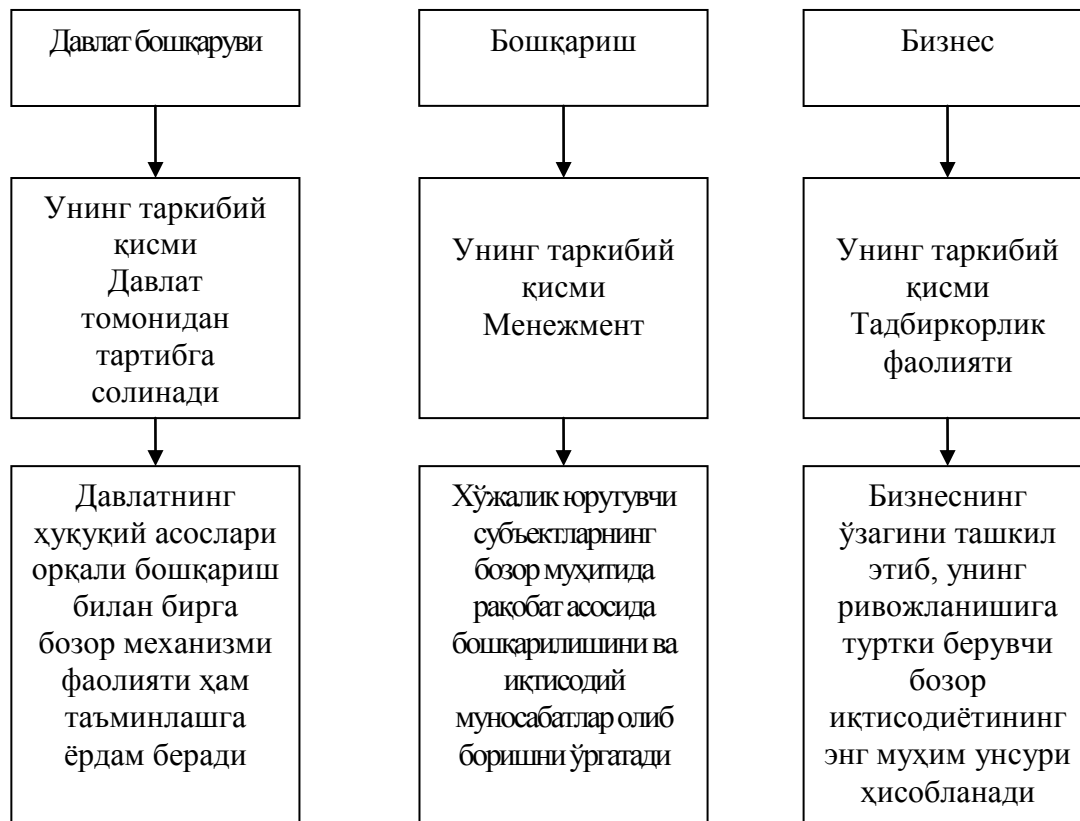

Давлат бошқарувида бевосита ва билвосита бошқариш шакллариининг ҳар бири кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятини ташкил этишда муҳим ҳисоблансада, аслида билвосита бошқаришнинг аҳамияти устуворроқдир. Чунки, ушбу субъектлар фаолиятлари эркинлик тамойиллари асосида ташкил этилиб, уни тобора бозор муносабатларига мослаб боришни чуқурлаштириш лозимдир. Бунини таҳлил этадиган бўлсак, давлат бошқарувида ижтимоий муносабатларни қамраб олувчи дастаклар ҳам мавжуд. Шу нуқтаи назардан олганда, давлат бошқаруви ва давлат томонидан тартибга солиш тушунчалари фарқланиб, биринчиси иккинчисига нисбатан кенгроқ тушунча сифатида талқин этилади.

Жумладан, **1.3-чизмада** келтирилган давлат бошқаруви, бошқариш ва бизнес каби иқтисодий атамалар ҳамиша кенг маъноларда қўлланилиб келинган. Давлат томонидан тартибга солиш, менежмент ва тадбиркорлик фаолияти каби иқтисодий атамалар эса, юқоридагиларнинг таркибий қисми бўлиб, улар торроқ маъноларда қўлланилади.

1.3-чизма

Келтирилган иқтисодий атамалардаги фарқли жиҳатлар

Давлат томонидан тартибга солиш - бу бозор иқтисодиётини бевосита бошқарувининг таркибий қисмидан иборат бўлган фаолиятдир. Давлат ўзининг турли қонунлари ва меъёрий ҳужжатлари орқали ҳўжалик юритувчи субъектларга ўз таъсирини кўрсатади. Бу таъсир доираси ҳуқуқий жиҳатдан шарт-шароитлар яратиб боришдан иборат бўлади. Давлатнинг тартибга солувчи воситалари миллий иқтисодиётнинг ривожланмай қолган соҳаларини ривожлантиришга тurtки беради.⁸

Давлат томонидан тартибга солишда бозор механизмини фаоллаштирувчи иқтисодий дастаклар ишга туширилади. Иқтисодий дастаклар ишга туширилганда, албатта, бозор қонунларини ҳисобга олиши шарт. Чунки; бундай дастаклар бозор мувозанатини таъминлашга қаратилади. Миллий иқтисодиётнинг юксалишига эришиш учун эса бозор мувозанатини таъминлаш зарурдир. Давлат томонидан тартибга солишнинг рағбатлантирувчи, ривожланишга тurtки берувчи хусусияти мавжуд. Шу билан бирга, иқтисодиётнинг тез тараққий этаётган тармоқларини, секин ривожланаётган тармоқлари билан мувозанатга келтириш ҳам айнан давлатнинг тартибга солиш воситалари орқали амалга оширилади.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солишда иқтисодий дастаклар билвосита ишга туширилиб, унинг ижрочилик хусусияти мужассамлашган, ягона давлат ҳокимияти амалга оширадиган фаолиятдан иборат бўлади.

⁸ Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солиш /О.Арипов; маъул муҳаррир Т.Э.Эргашев; ЎзР олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Наманган муҳандислик-педагогика инс-ти.-Т.:Фан, 2012.-272 б.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солиш бир қатор усуллардан фойдаланилади⁹ (**1.4-чизма**). Бу усулларни умумлаштириб қуйидагича гуруҳлаш мумкин:

1.4-чизма

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлики давлат томонидан тартибга солиш усуллари

- бевосита таъсир қилиш усуллари;
- билвосита таъсир қилиш усуллари;
- ташқи иқтисодий усуллар.

Давлат томонидан тартибга солишдаги бевосита таъсир қилиш усуллари кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ҳуқуқий жиҳатдан кафолатлаб, уларга бозор муҳида фаолият юритишлари учун шарт- шароитлар яратиш имконини беради.

Давлат томонидан тартибга солишнинг билвосита таъсир қилиш усуллари иқтисодий воситалар ва давлат имтиёзларини ўз ичига олиб; улар орқали кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари давлат томонидан моддий қўллаб-қувватланиш ва имтиёзларга эга бўлиш имкониятларига эришадилар.

Давлат томонидан тартибга солиш усуллари орасида ташқи иқтисодий усуллар ҳам муҳим аҳамият касб этади. Бунда халқаро иқтисодий муносабатларнинг ривожланиши ва ташқи савдо алоқаларининг кенг шаклланишига олиб келувчи глобал жараён ҳосил қиладики, ўз навбатида

⁹ Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солиш /О.Арипов; маъул муҳаррир Т.Э.Эргашев; ЎзР олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Наманган муҳандислик-педагогика инс-ти.-Т.:Фан, 2012.-272 б.

ушбу секторни ривожланиши глобаллашув жараёнларини келиб чиқишига ҳам қисман таъсир этади.

Жаҳон амалиётида энг муҳим масалалардан бири, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солишдир. Қайси давлатда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни тартибга солиш ҳамда бошқариш заруриятга айланса, шу давлатнинг иқтисодий тизими бозор иқтисодиётига асосланганлигини билиш мумкин. Чунки, бозор иқтисодиёти эркин тадбиркорлик ҳукмрон жойларда иқтисодиётнинг асосий тури ҳисобланади. Лекин, турли мамлакатларда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солиш масалалари турлича ҳал этиб борилади. Чунки, ҳар бир мамлакатнинг ўзига хос сиёсати ва иқтисодий жиҳатдан ривожланиши, ушбу секторни давлат томонидан тартибга солишнинг у ёки бу шаклдаги кўринишларини намоён этадики, бунда, энг аввало, муайян даражада бозор субъектларининг манфаатдорликлари ҳисобга олинади.

«Бозор иқтисодиётининг муҳим талаби шуки, товар ишлаб чиқарувчи кам меҳнат сарфлаган ҳолда кўйлаб ва сифатли товар чиқаргандагина, яъни кишиларнинг талаб эҳтиёжини тўлароқ қондиргандагина фойда кўриб ишлаши мумкин. Акс ҳолда, у синади. Бозор иқтисодиётига хос белги, бу товар ишлаб чиқарувчиларнинг, умуманжамиyat аъзоларининг ўз даромадига кўра табақалашувидир»¹⁰. Бу табақалашув кичик бизнес субъектларининг имконият даражалари турлича бўлганлигидан келиб чиқади.

Бозор иқтисодиёти шароитида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини давлат томонидан тартибга солишнинг моҳияти шундан иборат бўлмоғи керакки, давлат ўзининг шарт-шароит яратиш функциясига устуворлик беради. Соддароқ айтганда, давлатнинг асосий вазифалари кичик бизнес субъектлари фаолиятига шарт-шароит яратишдан иборат бўлмоғи зарур.

XX асрга қадар давлатнинг таъсири бозор иқтисодиёти бошқарилишини тартибга солишга қаратилмаган эди. Иккинчи жаҳон урушидан кейинги даврда давлатнинг иқтисодиётга аралашuvi одат тусига киргаи. Жумладан, Ўзбекистонда ҳам иқтисодий ва сиёсий мустақилликни таъминлаш мақсадида миллий иқтисодиётнинг мутаносиб нисбатларини шакллантириш зарур бўлганлиги боис, давлатнинг иқтисодиётга аралашuvi муҳим аҳамият касб этади.

Бироқ, «мамлакатимизнинг узоқ ва давомли манфаатлари тақозо этган ҳолатларда ва кескин вазиятлардан чиқиш, улар туғдирадиган муаммоларни ҳал этиш зарур бўлганда иқтисодиётда давлат томонидан бошқарув усуллари қўлланди ва бундай ёндашув охир-оқибатда ўзини тўла оқлади»¹¹. Шу боис, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солишда давлатнинг иқтисодий вазифаларини қуйидаги гуруҳларга ажратиш мумкин:

-ўтиш даврида бозорга хос шарт-шароитлар яратиш;

-бозор механизмини тузатиш ва тўлдириш;

-кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг фаолиятини кучайтирувчи ва фаоллаштирувчи меъёрий ҳужжатлар қабул қилиш орқали тартибга солиш.

Давлатнинг кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини тартибга солишдаги биринчи ва асосий иқтисодий вазифаси бевосита хўжалик юритишлари учун бозорга хос шарт-шароитлар яратиш боришдир. Шу билан бирга бозор механизми фаолиятидаги камчиликларга тузатиш ва тўлдиришлар кириб, уни фаоллигини ошириш керак. Бу икки йўналишдаги вазифаларнинг схематик таҳлили **1.5-чизмада келтирилган**¹².

¹⁰ Абдуқосимов Ҳ.П. ва бошқ. Ижтимоий-иқтисодий жараёнларни бошқариш // Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси. Тошкент Ғ.Ғуломов номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2007. 127-б.

¹¹ И.А. Каримов. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари.И.А. Каримов. – Т: Ўзбекистон, 2009.- 8 б.

¹² Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солиш /О.Арипов; маъул муҳаррир Т.Э.Эргашев; ЎзР олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Наманган муҳандислик-педагогика инс-ти.-Т.:Фан, 2012.-272 б.

**Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятига шарт шароит яратиш
борасидаги давлатнинг вазифалари**

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солишдаги иккинчи вазифа - кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини тартибга солишда улар фаолиятини маъмурий- буйруқбозлик воситасида эмас, балки бозор механизми иқтисодий усуллар таъсирида бошқаришдан иборат. Бунда давлатнинг иқтисодий дастаклари кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланиб боришига қулай муҳит яратиш билан бирга, имкониятларни кенгайтиришга йўналтирилади.

Давлатнинг учинчи вазифаси - кичик бизнес субъектларининг фаолиятини кучайтирувчи ва фаоллаштирувчи меъёрий ҳужжатлар қабул қилиш орқали тартибга солишдан иборатдир. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солиш жараёнларида ҳуқуқий асослар йилдан йилга такомиллашиб борган сари, ушбу секторни давлат томонидан тартибга солиш механизми ҳам фаоллашиб боради.

Умуман, тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солишда, маъмурий йўл билан бўлган аралашувларни чеклаб бориш лозим. Иқтисодий ҳаётни тобора эркинлаштириш ҳақида Республика Президентининг жуда кўп асарлари ва маърузаларида алоҳида таъкидланган. Чунки, жамият тараққиётида, мазкур секторни ривожлантириш ва уни давлат томонидан тартибга солишда, асоссиз аралашувни чеклаш тамойилларини қўллаш, айнан иқтисодиётни эркинлаштириш, демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишнинг мазмун - моҳиятини ташкил этади.

1.4. Ўзбекистонда кичик бизнесни бошқаришнинг ўзига хос жиҳатлари

Ўзбекистон Президенти Ислон Каримов таъкидлаганларидек “...Хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш мақсадида бу соҳага тўлиқ эркинлик бериш, бу йўлда ғов бўлиб турган барча тўсиқ ва чекловларни бартараф этиш энг муҳим устувор вазифадир. Барқарор иқтисодий ўсиш ва мамлакатимизнинг келажак истикболи, аҳолининг ҳаёт даражаси ва сифати кўп жиҳатдан айна мана шу энг устувор вазифанинг қандай ҳал этилишига боғлиқ.

Таъкидлаш жоизки, мустақиллик йилларида хусусий мулк ва инвестициялар дахлсизлигини таъминлашнинг ишончли ҳуқуқий-меъёрий асосларини яратиш ва уларнинг ҳимояси учун кўп иш қилинди. Мулкдорларга зарур шароит ва кафолатлар бериш борасида кенг қамровли ишлар амалга оширилди”¹³.

Кичик бизнес субъектлари томонидан статистик ва солиқ ҳисоботларини тақдим этиш механизмларисезиларли даражада соддалаштирилди. Бугунги кунда тадбиркорлик субъектларининг 98 фоизи солиқ ва статистика ҳисоботлари топширишни, божхона декларацияларини расмийлаштиришни эски усулдаги қоғоз тўлдириш йўли билан эмас, балки бевосита – электрон шаклда амалга оширмоқда.

Саноатнинг енгил, озиқ-овқат ва қурилиш материаллари ишлаб чиқариш каби кўп меҳнат талаб қиладиган тармоқларида ишчиларнинг энг кўп сони илгариги 100 кишидан 200 кишигача оширилгани кичик бизнесни рағбатлантириш борасидаги чора-тадбирлар тизимидаги муҳим қарор бўлди.

2014 йилда тижорат банклари томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига 9 триллион сўмдан ортиқ ёки 2013 йилга нисбатан 1,3 баробар кўп, шу жумладан, 2 триллион сўмга яқин миқдордагимиқрокредитлар ажратилди. Бу ўтган йилга қараганда 39 фоиз кўпдир. Сўнгги беш йилда кичик бизнесни кредитлаш ҳажми қарийб 5 баробар кўпайди.

Хусусий тадбиркорларнинг хомашё ресурсларидан фойдаланиш имконияти, биринчи навбатда, бундай маҳсулотларни биржа ва ярмарка савдоларида сотиш ҳажмини кўпайтириш ҳисобидан сезиларли равишда кенгайтирилди. Масалан, 2014 йилда улар томонидан Республика товар-хомашё биржасида қарийб 3 триллион сўмлик ёки 2013 йилга нисбатан 1,6 баробар кўп хомашё ва материаллар сотиб олинди. Шу билан бирга, хусусий тадбиркорлар биржа савдолари орқали ўзлари ишлаб чиқарган 1 триллион 500 миллиард сўмлик маҳсулотни сотди, бу кўрсаткич 2013 йилга қараганда 1,7 баробар кўпдир.

Айниқса, икки давлат ўртасида ҳамкорлик асосида ташьсил этилган қўшма корхоналар шаклидаги кичик бизнес субъектлари учун инқирознинг таъсир кўлами биринчи даражали бўлди. Энг ривожланган мамлакатларнинг иқтисодий кўрсаткичларидаги пасайиш суръатлари кишини қарахт қиладиган даражадаги рақамлардан иборат бўлди¹⁴.

2014 йилда иқтисодиётимизга жалб қилинган инвестициялар ҳажми 10,9 фоизга ўсди ва АҚШ доллари ҳисобида 14 миллиард 600 миллион долларни ташкил этди. Бунда жами капитал қўйилмаларнинг 21,2 фоиздан ортиғи ёки 3 миллиард доллардан зиёдини хорижий инвестиция ва кредитлар ташкил қилди. Уларнинг тўртдан уч қисми тўғридан-тўғри хорижий инвестициялардир.

Инвестиция дастурини амалга оширишда корхоналарнинг ўз маблағлари ҳисобидан йўналтирилган тўғридан-тўғри хусусий инвестицияларнинг йилдан-йилга фаол иштирок этаётгани барчамизга алоҳида мамнуният бағишлайди. Биргина ўтган йилда бундай инвестициялар ҳажми 10,3 фоизга ўсиб, 4 миллиард 300 миллион долларни ёки жами инвестициялар ҳажмининг қарийб 30 фоизини ташкил этди.

Ўтган йили тижорат банкларининг инвестициявий фаолияти ҳам кенгайди. Улар томонидан 1 миллиард 700 миллион доллар ёки 2013 йилга нисбатан 20 фоиз кўп инвестициялар йўналтирилди.

¹³ И.А. Каримов

¹⁴ Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солиш /О.Арипов; маъул муҳаррир Т.Э.Эргашев; ЎзР олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Наманган муҳандислик-педагогика инс-ти.-Т.:Фан, 2012.-272 б.

Жами инвестицияларнинг 73 фоиздан ортиғи ишлаб чиқариш соҳасига ва қарийб 40 фоизи машина ва ускуналар харид қилишга сарфланди.

Ўзбекистонда амалга оширилаётган инвестиция сиёсатининг ўзига хос хусусияти маҳаллий хомашё ресурсларини чуқур қайта ишлашни таъминлайдиган, юқори технологияларга асосланган янги ишлаб чиқаришларни ташкил этишга қаратилган инвестиция лойиҳаларига устувор аҳамият берилаётганида намоён бўлмоқда.

2014 йилда иқтисодиётимизнинг етакчи тармоқларида замонавий юқори технологияларга асосланган ускуналар билан жиҳозланган, умумий қиймати 4 миллиард 200 миллион долларга тенг бўлган 154 та йирик объект фойдаланишга топширилди.

Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солиш масалаларига Инқирозга қарши чоралар дастурида жиддий ёндашилди. Ҳукумат раҳбарлигида ишлаб чиқилган Инқирозга қарши чоралар дастурида барча эътибор эътибор янги иш ўриилариини кўпайтиришга йўналтирилди ва бандлик масалаларини жиддий ҳал этишга киришилди.

Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солиш масалалари инқирозга қарши чоралар дастури бўйича амалга оширилар экан, бунда паст рентабелли, иқтисодий ликвидлиги паст ва ишчилари ишсизга айланиб қолиши мумкин бўлган корхоналар фаолиятини тўхтатиш ҳамда уларни янги мулкдорларга ўтказиш масалалари ҳам изчил тарзда кўриб чиқилмоқда. Кўпчилик банкрот бўлган корхоналар янги салоҳиятли мулкдорлар томонидан қайтадан ишга туширилди.

Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солиш, қабул қилинган Инқирозга қарши чоралар дастури орқали амалга оширилар экан, бунда ҳукуматнинг иқтисодий-ижтимоий масалалар ечимини ҳал этишга йўналтирилган механизми фаол ишламоқда.

Бугунги кунга келиб, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш соҳасидаги муҳим вазифалар қуйидагилардан иборат бўлмоқда:

- давлат тузилмаларининг кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятига аралашувини янада кўпроқ чеклаш;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари томонидан содир этилган (агар у қасдан содир этилмаган ва катта бўлмаган) қонунбузарлик ҳолатларида жазо чораларини енгиллаштириш, яъни тадбиркорлар етказилган зарарни ихтиёрий равишда тўлиқ қоплаган ҳолларда жазони қўллаш;

- бозор инфратузилмаси таркибидаги барча объектларда улар фаолиятни кучайтириш ва марказлаштирилган тақсимот тизимига қайтишга бўлган ҳар қандай ўринишларга барҳам бериш;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш мақсадида давлат бошқарув идоралари томонидан бериладиган кўмак, қўшимча имтиёзлар ва иреференциялар беришни кенгайтириш.

Ушбу муҳим вазифалар кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солишни янада қулай ва такомиллашган имкониятларини яратади. Бу эса иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида иқтисодиёт фаолиятининг бозорга хос механизмларини янада модернизациялашувига олиб келади.

I боб бўйича хулоса

Иқтисодий дастурнинг муҳим устувор йўналиши – бошланган таркибий ўзгаришларни ва иқтисодиётни диверсификация қилиш жараёнларини давом эттириш ҳисобланади. Бу жараёнда тадбиркорлик фаолиятини такомиллаштириш ва уларнинг иқтисодиёт ривожига кўшадиган ҳиссасини оширишга катта ўрин ажратилган.

Бозор иқтисодиёти бизнес олами сифатида тавсифланади. Бизга маълумки, бизнес ва тадбиркорлик бир хил тушунчалардир. Мамлакатни бозор иқтисодиётига ва бозор муносабатларига ўтиши тадбиркорликни юзага келиши ва ривожланишига кўп жиҳатдан боғлиқдир. Мамлакат иқтисодиёти ва бозор иқтисодиёти тўғрисида фикр юритганда иқтисодий фаолиятнинг муҳим таркибий қисми ҳисобланган тадбиркорлик фаолиятига диққатни жалб этиш лозим.

Тадбиркорлик сўзи ўзбекча тадбир сўзидан келиб чиққан, «бизнес» сўзи эса инглизчасига иш, фаолият деган маънони беради. Тадбиркор қандай тадбирларни амалга оширади ва бу тадбирларни амалга оширишда қандай фаолият кўрсатиши муҳим аҳамият касб этади. Шу

сабабли, тадбиркор ва бизнес тушунчаларини иқтисодий жиҳатдан талқин этишни мақсад қилиб олдик.

Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солиш масалаларига Инқирозга қарши чоралар дастурида жиддий ёндашилди. Ҳукумат раҳбарлигида ишлаб чиқилган Инқирозга қарши чоралар дастурида барча эътибор эътибор янги иш ўриилариини кўпайтиришга йўналтирилди ва бандлик масалаларини жиддий ҳал этишга киришилди.

Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солиш масалалари инқирозга қарши чоралар дастури бўйича амалга оширилар экан, бунда паст рентабелли, иқтисодий ликвидлиги паст ва ишчилари ишсизга айланиб қолиши мумкин бўлган корхоналар фаолиятини тўхтатиш ҳамда уларни янги мулкдорларга ўтказиш масалалари ҳам изчил тарзда кўриб чиқилмоқда. Кўпчилик банкрот бўлган корхоналар янги салоҳиятли мулкдорлар томонидан қайтадан ишга туширилди.

Бугунги кунга келиб, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш соҳасидаги муҳим вазифалар қуйидагилардан иборат бўлмоқда:

- давлат тузилмаларининг кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятига аралашувини янада кўпроқ чеклаш;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари томонидан содир этилган (агар у қасддан содир этилмаган ва катта бўлмаган) қонунбузарлик ҳолатларида жазо чораларини енгиллаштириш, яъни тадбиркорлар етказилган зарарни ихтиёрий равишда тўлиқ қоплаган ҳолларда жазони қўллаш;

- бозор инфратузилмаси таркибидаги барча объектларда улар фаолиятни кучайтириш ва марказлаштирилган тақсимот тизимига қайтишга бўлган ҳар қандай ўринишларга барҳам бериш;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш мақсадида давлат бошқарув идоралари томонидан бериладиган кўмак, қўшимча имтиёзлар ва иреференциялар беришни кенгайтириш.

II БОБ. Чорток туманида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожланиш стратегияси ва олиб борилаётган иқтисодий ислохотлар тахлили

2.1 Чортоқ туманининг ижтимоий иқтисодий ривожланиши

Чорток тумани шимолдан Киргизистон Республикасининг Ахсу тумани, Жанубдан Наманган вилоятининг Уйчи тумани ва Наманган тумани, шарқдан Уйчи тумани ва Киргизистон Республикаси, Жаоллобод вилояти, гарбдан Наманган туманига карашли ипакчилик хужалиги Билан чегарадош. Туманинг маркази Чорток шаҳри, шаҳар ҳудудида 12 та маҳала фуқаролар йиғини мавжуд, туманнинг умумий ҳудуди ҳудуди 377,8 кв.км. Аҳолиси 160100 киши бўлиб, 14 миллат вакилларида иборат, шулардан 89 фоизини узбеклар, коолганини эса киргизлар, козок, татар, рус, тожик, яҳудий, чех, фин, грузин, немис, ва бошқа миллат вакиллари ташкил этади. Туманда 9 та кишлоқ фуқаролар йиғини мавжуд бўлиб уларда 53 маҳалла фуқаролар йиғинлари бор.

Асосий ишлаб чиқариш тармоклари пахтачилик, галласчилик, чорвачилик, сабзавотчилик, узумчилик, богдорчилик ва пиллачиликдан иборат.

Чорток шифобахш маскан. Бу ерда куп тармокли «Чорток санаторийси», «Гулшан» сихатгоҳи, «эркин» сихатгоҳи, «Матлубот сихатгоҳи» ва «Чорток болалар» сихатгоҳлари фаолият курсатадилар ва Республикамизни турли вилоятларидан даволанувчилар келиб даволаниб кетадилар.

Туман ҳудудидан ката Наманган ва Шимолий Фаргона каналлари утади. Шунингдек Андижон-Наманган темир йули шу ҳудуддан утади.

Чорток Ўзбекистон Харитасидап Фаргона водийсининг 41гр.2,1 кенглик, 71 гр.-11,1 шарқий узокликда жойлашган. Денгиз сатҳидан 460 метр баланд бўлиб, тоғ олди адирлик ҳудуд хисобланади. Иклим жихатдан континентал дейилса-да, тез узгарувчан. Ёввойи хайвонлар жуда кам, йирткичлари эса деярли йук.

Паррандаларнинг уй турларидан товук, урдак, гоз, курка, товус бокилади. Бедана, каптар, каклик сингари туткинда булмаган кушлар бор.

Казилма бойликларига нефть, газ, охактош, гил тупрок, минерал сув булоклари киради. Тоголди ҳудудларида тошлардан курилиш материали сифатида кенг фойдаланилади. Тупрогидан сифатли пишик гишт тайёрланади.

Туманимиз жойланиш урни ва табиати иклим шароити жихатидан кулай минтақада жойлашган.

Чорток туманида вилоятимизнинг бошқа туманларига нисбатан аҳоли сони бироз камрок. Лекин шунга карамай туман ҳудудидининг бошқаларга нисбатан бирмунча кичиклиги сабаб унда аҳоли зичлиги бошқаларга нисбатан бирмунча юқори. Туманда табиий ўсиш суръатлари олдинги йилларда у қадар юқори бўлмаган бўлсада, сўнги йилларда унинг суръатлари сезиларли дарада ўсди. Жумладан туманда табиий ўсиш 14.1 дан 18.3 га қадар кўпайди. Бу туман аҳолиси таркибида ёшларнинг кўплиги билан изоҳланади. Туман вилоят марказига бирмунча узокрок жойда жойлашган. Туман аҳолисининг сони 2014 йил 1 январ ҳолатига 182439 кишини ташкил этди. Аҳолининг табиий ўсиш кўрсаткичлари кейинга йиллар давомида 119,9 фоизни ташкил этмокда. Туман аҳолининг катта қисми кишлоқ жойларида истикомат қилади. Туманда ишлаб чиқариш салоҳияти бирмунча юқори бўлсада, саноат ишлаб чиқариш ҳажмлари ўтган йилга нисбатан 16, 4 фоизга камайди. Туманнинг ҳудудий жойлашуви кишлоқ хўжалигини ривожланиши учун кулай шарт-шароитларга эга. Кейинги йилларда кичик бизнес тармокда олиб борилаётган ислохотлар натижасида туманда Кичик бизнеснинг саноатдаги улуши 2013 йилда 91,6 фоиз, 2014 йилда 92,9 фоизни ташкил этади олдинги йилларга нисбатан 119,4 фоизга ўсди. (1.1-жадвал)

Чорток туманини 2012-2014 йилларда саноат маҳсулотларни улуши

Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	Микдори		
		2012 йил	2013 йил	2014 йил
Саноат маҳсулоти	млрд. сўм	22.5	22.2	29.9
Ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати	%	155.7	95.7	126.1
Вилоятдаги улуши	%	1.6	1.4	1.5
Аҳоли жон бошига	минг сўм	120.9	128.1	165.4
Худудий саноат корхоналари ҳажми	млн. сўм	13747.2	16634.1	21108.9
Жами саноат ҳажмидаги улуши	%	1.1	1.1	1.1
Фаолият кўрсатаётган саноат корхоналари	бирлик	110	112	123
шундан ҳажмсизлар сони	бирлик	17	12	9
Кичик бизнеснинг саноатдаги улуши	%	63.0	91.6	92.9
Корхоналар сони	бирлик	116	118	128
шундан: йирик корхоналар	бирлик	-	-	-
Халқ истеъмол моллари ишлаб чиқариш кўрсаткичлари	млн. сўм	15800.0	20700.0	29100.0
Ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати	%	126.2	130.7	140.8
Вилоятдаги улуши	%	1.9	2.0	2.4
Аҳоли жон бошига	минг сўм	87.4	116.6	161.2
Озиқ-овқат маҳсулоти	млн. сўм	9266.8	10770.8	13883
Нооziқ-овқат моллари	млн. сўм	5202.2	8861.9	13966.9
шу жумладан енгил саноат моллари	млн. сўм	2319.7	3887.5	6625.9

**Чорток тумани 2012-2014 йилларда асосий ижтимоий-иқтисодий
кўрсаткичлари тахлили**

Кўрсаткич номи	Ўлчов бирлиги	Ҳажми			Ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати, %		
		2012 й.	2013 й.	2014 й.	2012 й.	2013 й.	2014 й.
Саноат маҳсулотлари	млрд. сўм	22.5	22.2	29.9	155.7	95.7	126.1
Халқ истеъмол моллари ишлаб чиқариш	млрд. сўм	15.2	20.6	29.1	126.2	130.7	140.8
Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари	млрд. сўм	145.1	204.7	249.0	108.4	110.3	111.2
Асосий капиталга киритилган инвестициялар ҳажми	млрд. сўм	41.7	55.6	66.8	117.2	112.7	105.7
Қурилиш-пудрат ишлари	млрд. сўм	49.1	64.0	86.7	105.1	112.0	117.7
Чакана товар айланмаси	млрд. сўм	80.2	104.2	129.6	114.5	116.3	114.2
Жами хизматлар ҳажми	млрд. сўм	115.7	155.7	190.6	116.0	116.8	114.0
Аҳолига пуллик хизматлар кўрсатиш	млрд. сўм	27.6	39.9	83.3	122.2	115.5	113.2
Ташқи савдо айланмаси	минг АҚШ долл.	2769.8	2853.3	3198.4	124.6	103.0	112.1
Экспорт	минг АҚШ долл.	591.6	689.0	795.3	101.0	116.5	115.4
Импорт	минг АҚШ долл.	2178.2	2164.3	2403.1	155.7	99.4	111.0
Қўшма корхоналар сони	бирлик	3	3	3	X	X	X

Чорток тумани 2014 йил (йиллик)ташқи иқтисодий фаолияти

Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	Микдори
Ташқи савдо айланмаси	минг АҚШ дол.	2753,8
Ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати	%	100,8
Экспорт	минг АҚШ дол.	645,6
Ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати	%	93,2
шу жумладан:		
Озиқ-овқат моллари	минг АҚШ долл.	139,2
Бошқалар	минг АҚШ долл.	506,4
шу жумладан кичик тадбиркорлар	минг АҚШ дол.	795,3
Ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати	%	103,6
Импорт	минг АҚШ дол.	2108,2
Ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати	%	103,8
шу жумладан:		
Машина ва асбоб ускуналар	минг АҚШ долл.	72,1
Озиқ-овқат моллари	минг АҚШ долл.	171,5
Бошқалар	минг АҚШ долл.	1864,6
шу жумладан кичик тадбиркорлар	минг АҚШ дол.	2403,1
Ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати	%	103,8
Рўйхатга олинган чет эл инвестицияси мавжуд корхоналар сони	бирлик	3
шу жумладан:		
Фаолият кўрсатаётганлари	бирлик	3
Қўшма корхоналарда ишлаётганлар сони	киши	65
Яратилган маҳсулот, амалга оширилган хизматлар, ишлар амалдаги улгуржи нархларда (баҳоларда)	млн. сўм	1346,3
Чет эл инвестицияси мавжуд корхоналар томонидан амалга оширилган экспорт ҳажми	минг АҚШ долл.	506,4

1.4-жадвал

Чортоқ тумани 2014 йил Меҳнат ресурслари, меҳнат бозори ва иш билан бандлик таҳлили

Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	Миқдори
Меҳнатга лаёқатли ёшдаги меҳнатга лаёқатли аҳолининг йиллик ўртача сони	минг киши	82.1
Меҳнатга лаёқатли ёшдаги меҳнатга лаёқатли аҳоли сони, 01.01.2015 й. Ҳолатига	минг киши	104.5
Иқтисодий фаол аҳоли сони	минг киши	61.4
Иш билан банд аҳоли ўртача сони	минг киши	57.4
шу жумладан:		
қишлоқ хўжалигида	минг киши	14.3
Саноатда	минг киши	7.0
Қурилишда	минг киши	4.8
Транспортда	минг киши	1.5
Алоқада	минг киши	0.6
савдо, умумий овқатланиш моддий таъминот, тайёрлов корхоналарида	минг киши	6.7
уй-жой коммунал хўжалиги, маиший хизмат	минг киши	1.8
соғлиқни сақлаш, жисмоний тарбия ва ижтимоий таъминот	минг киши	4.2
халқ таълимида	минг киши	5.6
маданият ва саънат	минг киши	0.9
суғурта, молия, ва нафақа жами	минг киши	0.6
бошқарув органларида	минг киши	1.0
бошқа соҳа ва тармоқларда	минг киши	8.4
Расмий секторларда бандлар сони	минг киши	37.1
Норасмий секторларда бандлар сони	минг киши	26.0
Кичик тадбиркорлик субъектларида банд аҳоли сони	минг киши	14.3
Жами ишсизлар сони (106 қарор бўйича чораклик мониторинг маълумотлари асосида)	киши	3669
Ишсизлик даражаси	%	5.1
Рўйхатдан ўтган (ишсиз мақомини олган) ишсизлар сони	киши	191
Ишсизлик нафақаси тайинланган ишсизлар сони	киши	4
Ўртача ойлик иш ҳақи*	сўм	103800

* Қишлоқ хўжалиги ва кичик корхоналардан ташқари

2.2. Чортоқ туманида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириши таҳлили

Мамлакатимизда бўлгани каби Наманган вилоятида ҳам бу йўналишда кенг кўламли ишлар амалга оширилмоқда. Наманган вилоятининг ўзига хос хусусиятли томонлари бўлиб, улар ичида энг муҳимларидан бири – кичик бизнес ва тадбиркорлик фаолиятини ривожланганлигидир. Наманган вилоятида қадим замонлардан бери тадбиркорлик фаолияти амалга ошириб келинган. Наманган вилоятида тадбиркорликнинг дўппичилик, пичоқчилик, кўзагарлик, ёғоч ўймакорлиги

ва ёғочдан турли буюмлар ишлаб чиқариш, сополдан турли маҳсулотларни ишлаб чиқариш, каштачилик, турли ширинликлар ишлаб чиқариш, нон маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва шу сингари турлари кенг ривожланган бўлиб, хунар сирлари қадим замонлардан бери авлоддан-авлодларга ўтказиб келинган. Бугунги кунга келиб тадбиркорлик билан шуғулланувчиларга катта имкониятлар яратилди. Натижада тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчилар сони кескин кўпайди ва иқтисодийнинг турли тармоқларида, турли маҳсулотларни ишлаб чиқаришда фаолият юритмоқдалар.

Айниқса, бугунги кунда иқтисодий эркинлаштириш шароитида белгиланган ишлар амалга оширила бошлаганидан бери янада жадал ривожланиш жараёнлари кузатилмоқда. Аммо, амалга оширилган ишлар билан биргаликда яна бажарилиши керак бўлган йўналишлар талайгинани ташкил этади ва бу соҳада ечилиши керак бўлган муаммо ва масалалар мавжуддир. Ана шу масалалар ва муаммоларни аниқлаш мақсадида Наманган вилоятининг кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларида иқтисодий модернизациялаш жараёнини таҳлил қилмоқчимиз.

Иқтисодий эркинлаштириш шароитида энг аввало, банк тизимини қўллаб-қувватлаш орқали – ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техникавий янгилаш, иқтисодий диверсификация қилиш ва инновацион технологияларни кенг жорий этишга алоҳида эътибор қаратилди. Кичик бизнесни ривожлантиришнинг асосий йўналишлари этиб қуйидагилар белгиланган (2.1-чизма):

1. Экспорт қилувчи кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлаш ва уларнинг барқарор фаолиятини таъминлаш чора-тадбирлари.

2. Мамлакатимиз товар ишлаб чиқарувчилари ва хизмат кўрсатувчилари маҳсулотларига ички талабни ноинфляциявий рағбатлантириш бўйича чора-тадбирлар.

3. Иқтисодийнинг реал сектори соҳасида ресурс базасини кенгайтириш ва инвестицион фаоллик ўсишини таъминлаш чоралари.

4. Электр-энергетика соҳасини модернизация қилиш, энергия сифимини қисқартириш ва энергияни тежаш тизимини жорий қилиш.

5. Кичик бизнеснинг ривожланишини қўллаб-қувватлашни кучайтириш, аҳоли бандлигига ва янги иш ўринларини ташкил этишга кўмаклашиш.

Хусусий мулкчиликни ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш йўлидаги тўсиқлар ва чеклашларни бартараф этиш, бу борада тўлиқ эркинлик бериш бўйича ҳам бир қатор чора-тадбирлар кўрилди.

Туманда 2015 йил 1 январ ҳолатига жами кичик бизнес субъектлари сони 647 тани ташкил этиб, шундан 524 таси фаолият кўрсатиб келмоқда.

Фаолият кўрсатмаётган кичик бизнес субъектлари сони ҳақиқатда ҳам 123 тани ташкил этиб, мазкур фаолият кўрсатмаётган корхоналар фаолиятини тиклаш ёки тугатиш бўйича туман ҳокимлиги ҳузурида фаолият кўрсатиб келаётган ишчи комиссияси томонидан ўрганиб чиқилмоқда.

Мазкур фаолият кўрсатмаётган корхоналарни раҳбарларини топиб, уларни нима учун фаолият кўрсатмаётганликлари сабаби ўрганилиб, уларга имконият даражасида фаолиятларини қайта йўлга қўйишлари ва иш бошлашлари учун зарур кредит ресурси ажратиш ёки фаолиятларини ўзгартириб бошқа турдаги фаолият билан иш бошлашлари учун барча зарур шарт-шароитлар яратиб берилмоқда.

Юқоридаги ишларни амалга оширилиши натижасида 2014 йилда 75 та кичик бизнес субъектлари давлат рўйхатидан ўтказилган бўлиб, 41 та хўжалик юритувчи субъектлар тугатилиб, давлат рўйхатидан чиқарилди.

**Кичик тадбиркорлик (бизнес) субъектлари сони
(фермер хўжаликларисиз)***

2015 йил 1 январ ҳолатига

	Рўйхатдан ўтган	Фаолият кўрсатаётган	Фаолият кўрсат- маётган	2014 йил январ-декабр	
				ташкил топди	туга- тилди
Жами	647	524	123	80	41
<i>Тармоқлар</i>					
Саноат	123	100	23	23	9
Қишлоқ ва ўрмон хўжалиги	67	61	6	14	7
Транспорт ва алоқа	20	17	3	2	1
Қурилиш	92	72	20	9	6
Савдо ва умумовқатланиш	234	177	57	18	15
Бошқа соҳалар	111	97	14	14	3

Кичик бизнес субъектлари томонидан амалга оширилган экспорт амалиётлари ҳажми 2269,5 минг долларни ёки ушбу кўрсаткич 2013 йилга нисбатан 114,1 фоизни ташкил этган. Кичик бизнес субъектларида бугунги кунда 43,9 минг нафардан зиёд фуқаролар иш билан банд бўлиб, 2014 йилда барча турдаги кичик бизнес субъектларида 1609 та янги иш ўринлари яратилди.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш мақсадида туман марказидаги Почта биносида “Ягона ойна маркази” ташкил этилиб, туман Давлат солиқ инспекцияси, тижорат банк бўлимлари, туман ҳокимлиги ҳузуридаги тадбиркорлик субъектларини рўйхатдан ўтказиш инспекцияси, туман газ таъминоти, электр таъминоти, сув таъминоти, кадастр хизмат ва бошқа хизмат кўрсатувчи идораларни вакиллари мазкур “Ягона ойна маркази”да фаолият кўрсатиб, тадбиркорлар билан ишлашлари йўлга қўйилди. “Ягона ойна маркази”ни иш фаолияти юзасидан тайёрланган фотоальбом вилоят ҳокимлигига ҳам тақдим этилди.

Ўтган 2014 йилда тумандаги кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига тижорат банк бўлимлари томонидан 16 млрд. 341,7 млн. сўм банк кредитлари ажратилиб, шундан 5 млрд. 65,9 млн. сўми қисқа муддатли кредитларни, 11 млрд. 275,8 млн. сўми узоқ муддатли кредитларни ташкил этади.

Юқоридаги ишларни амалга оширилиши натижасида иқтисодиёт тармоқларида кичик бизнесни улуши қуйидагича бўлди. Жумладан, саноатда 90,4 фоизни, қишлоқ хўжалигида 99,3 фоизни, қурилиш ишларида 96,3 фоизни, чакана савдо айланмасида 67,2 фоизни, аҳолига пуллик хизмат кўрсатишда 55,8 фоизни, жами хизматларда 60,5 фоизни, транспорт хизматида юк ташишда 93,0 фоизни, йўловчи ташишда 96,8 фоизни ташкил этди.

Хусусий мулкчиликни ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш йўлидаги тўсиқлар ва чеклашларни бартараф этиш, бу борада тўлиқ эркинлик бериш мақсадида кичик бизнес субъектлари фаолиятларини тўлиқ йўлга қўйишларига қўмаклашиш, улар томонидан янгидан-янги хизмат турларини жорий этиш, янги турдаги маҳсулотлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш мақсадида тумандаги барча хизмат кўрсатувчи идоралар томонидан хизмат сифатини янада яхшилаб, назорат қилувчи идоралар томонидан турли хилдаги ортиқча текширишлар ўтказишга чек қўйилди.

Мухтарам Юртбошимизнинг “Мамлакатимизни 2014 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2015 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маъруза”ларида аввало, зарар кўриб ишлаётган, паст рентабелли ва иқтисодий ночор, маҳсулотларига талаб йўқлиги сабабли тўла қувват билан фаолият кўрсатмаётган давлат корхоналарини профессионал хорижий инвесторларга уларни қайта тиклаш ва ушбу корхоналар негизда янги, замонавий ишлаб чиқариш қувватларини ташкил этиш мажбурияти билан “ноль” қийматида сотиш зарурлигини, давлат улуши мавжуд бўлган барча корхона ва объектларни яна бир марта танқидий нуқтаи назардан қайта инвентаризация қилиниши ҳамда реал иқтисодиёт тармоқлари ва соҳаларида

давлат иштирокини тубдан қисқартиришни назарда тутган ҳолда, 2015-2016 йилларда давлат мулкани хусусийлаштириш бўйича янги дастурни Вазирлар Маҳкамасига киритиши зарурлигини таъкидлаб ўтдилар.

**2014 йил давомида кичик бизнесни ривожлантириш
учун ажратилган кредитлар***

Кўрсаткичлар	Ўлчов Бирлиги	Миқдори
Кичик бизнесни ривожлантириш учун кредитлар жами	<i>млн. Сўм</i>	16341,7
<i>шундан:</i> қисқа муддатли	<i>млн. Сўм</i>	5065,9
узоқ муддатли	<i>млн. Сўм</i>	11275,8

*Марказий банкнинг вилоят Бош бошқармаси маълумотларига асосан

III боб. Иқтисодий эркинлаштириш шароитида кичик бизнесни бошқариш ва ривожлантириш йўллари

3.1. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарида ишлаб чиқаришни бошқаришнинг ташкилий-иқтисодий шароитларини такомиллаштириш.

Президентимизнинг 2011 йилда белгиланган дастурдаги вазифаларни амалга ошириш учун ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш талаб этилади. Фақат ишлаб чиқаришни ривожлантириш асосидагина иқтисодийнинг ривожланиши ва модернизациялашуви амалга оширилиши мумкин. Ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш муаммолари ишлаб чиқаришнинг ташкилий – иқтисодий шароитларига боғлиқдир.

Ишлаб чиқаришнинг ташкилий – иқтисодий шароити деганда ишлаб чиқаришга таъсир этувчи омиллар йиғиндисини тушуниш мумкин. Ишлаб чиқаришнинг ташкилий – иқтисодий шароитларини икки гуруҳ омиллар ёрдамида аниқлашни таклиф қиламиз:

- ишлаб чиқаришнинг моддий ресурсларидан фойдаланишга таъсир этувчи омиллар;
- меҳнат шароитларига таъсир этувчи омиллар.

Ишлаб чиқаришнинг моддий ресурслари ҳисобланган меҳнат буюмлари ва қуролларидан фойдаланиш даражаси кичик бизнес субъектларидаги самарадорликни оширишда асосий ўринни эгаллайди. Кичик бизнес субъектларидаги ишлаб чиқариш харажатларини таҳлил қилганимизда энг асосий ҳисса хом ашё харажатларига тўғри келишини кўрган эдик. Шу сабабли, кичик бизнес субъектларидаги ишлаб чиқариш самарадорлиги ва уни белгиловчи асосий молиявий кўрсаткич бўлган кичик бизнес субъекти фойдасини ошириш учун биринчи навбатда моддий – хом ашё ресурсларидан самарали тарзда фойдаланиш лозим.

Ишлаб чиқаришдаги моддий ресурслардан фойдаланишга таъсир этувчи омилларнинг биринчи гуруҳи моддий ресурслардан фойдаланишни рағбатлантирувчи кўрсаткичлардир. Моддий ресурслардан самарали фойдаланишни рағбатлантирувчи кўрсаткичларни ҳамда режалаштириш тизимини такомиллаштириш лозим деб ҳисоблаймиз.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларидаги режалаштириш тизимида моддий ресурслардан фойдаланиш, ҳар бир бирлик хом ашёдан маҳсулот чиқиши фоизи сингари кўрсаткичлар режалаштирилади. Энг асосий ҳолат ҳисобланган – моддий ресурслардан тежамкорлик билан фойдаланиш эвазига бериладиган рағбатлар миқдори режалаштирилмайди.

Ҳозирги бозор иқтисодиёти шароитидаги инқироз сингари мураккаб ҳолатларда замонавий ташкилотлар фаолиятини рағбатлантириш кичик бизнес асосий катта ташкилотлардаги иқтисодий, ижтимоий ва ишлаб чиқариш бўйича вазифалар бажарилишини ҳисобга олувчи комплекс кўрсаткичлар орқали аниқланиши ва амалга оширилиши лозим.

Моддий ресурсларни тежашда ва ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг сифатини ҳамда рақобатбардорлигини оширишда нархлаштириш тизимини такомиллаштириш эътибор бериш лозим.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларидаги нархлаштириш стратегияси ва дастури кичик бизнес субъекти мақсадларига самарали ҳолда етишишни таъминлайди. Ишлаб чиқаришнинг самараси кичик бизнес субъектларидаги нархлаштириш жараёнига боғлиқ бўлади.

Кўп йиллар давомида сотувчилар ва харидорлар ўртасидаги савдо натижасида нарх ўрнатилиб келинган. Барча истеъмолчилар учун ягона нарх белгилаш нисбатан янги ҳолатдир. Ўтган асрнинг бошларида йирик қўламли чакана савдонинг ривожланиши натижасида ягона нарх белгилаш концепцияси юзага келади. Ҳозирги вақтга келиб, ахборот алмашув жараёнининг ривожланиши, интернет, корпоратив алоқалар ва бошқа воситаларнинг юзага келиши бутун жаҳондаги ишлаб чиқарувчилари ва истеъмолчиларни, кичик бизнес субъектлари ва мулк эгаларини мунтазам алоқаларини таъминлади. Истеъмолчилар турли маҳсулотларни солиштиришига, ишлаб чиқарувчиларни таҳлил қилишга ва улар томонидан сотувга олиб чиқилаётган маҳсулотлар нархини билишга имкон топдилар.

Нархларнинг нарх бўйича рақобати, уларнинг энг муҳим муаммоларидан биридир. Баъзи бир кичик бизнес субъектлари малакали тарзда нарх ўрната олмайдилар. Натижада, уларнинг иқтисодий ахволлари оғирлашиб кетади, рақобат курашида енгилдилар ва фаолиятни тўхтатиб қўйишга мажбур бўладилар.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари ўзларида нархлаштириш дастурини тузишларини ва амалга оширишлари лозим.

Ушбу дастурларда қўйидагиларга амал қилишлари лозим деб ҳисоблаймиз.

1. Маҳсулотга белгиланаётган нарх ишлаб чиқариш харажатларига йўналтирилиши керак.
2. Нархларни ўз вақтида қайта қўриб чиқиш.
3. Бозордаги ўзгаришларни ҳисобга олиш.
4. Нархнинг ўрни ва ролини туғри тушуниш.
5. Нарх белгилишда маркетинг элементларидан туғри фойдаланишни кучайтириш.

Ишлаб чиқаришнинг моддий ресурсларидан самарали фойдаланишга олиб келувчи омиллардан яна бири заҳиралар билан ишлашни такомиллаштиришдир. Ҳозирги вақтда баъзи бир кичик бизнес субъектларида жуда ата миқдордаги заҳиралар мавжуддир. Шу билан биргаликда, ушбу заҳираларга банд қилинган молиявий ресурсларнинг ата қисми ҳаракатсиз ҳолатда келмоқда. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари ўзларидаги заҳиралар миқдорини энг кам даражага олиб келиш учун тадбирлар тузишлари лозим. Меъёрдан ортиқча заҳиралар бўлишига йўл қўйган бўлимлар ва ходимларга нисбатан моддий жавобгарлик йўлга қўйилса, кичик бизнес субъектидаги заҳиралар миқдорини камайитириш томон ҳаракат бошланади.

Заҳиралар билан ишлашни ташкил этишдаги бу тадбирлар билан биргаликда, кичик бизнес субъектидаги моддий таъминотни тубдан яхшилаш вазифани ҳам қўйилиши лозим. Чунки, таъминотни такомиллаштирилмай туриб, биз заҳиралардан воз кеча олмаймиз. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларидаги хом ашёга бўлган эҳтиёжни аниқлашда ва таъминлашда дастурий – мақсадли усуллардан фойдаланиш, иқтисодий – математик усуллардан фойдаланиш лозим деб ҳисоблаймиз. Ушбу дастурлар ёрдамида турли материаллардан фойдаланиш имкониятлари ўрганилади, арзонроқ бўлган материаллар топилади, ўрнини босувчи хом ашё турларини ўрганишга имконият яратилади, хом ашёдан самаралироқ фойдаланиш ва имкониятлари тайёрланади. Таъминотчиларни рақобат асосида танлашга имконият яратилади.

Ишлаб чиқаришдаги заҳираларни бўшатиб, ресурслар айланишига киритиш кичик бизнес субъектидаги ишлаб чиқариш самарадорлигини орттиришга олиб боради.

Ишлаб чиқаришнинг ташкилий – иқтисодий шароитларини яхшилаш учун ёрдамчи ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш ишлаб чиқаришлари фаолиятини такомиллаштириш талаб этилади. Улар томонидан ишлаб чиқаришга ўз вақтида ва узлуксиз равишда электро-энергия, ёнилғи, буг, сув ва бошқа зарурий материаллар етказиб берилишига эришиш, таъминот масаласида узилишлар бўлмаслигига эришиш лозим. Кичик бизнес субъектидаги ёрдамчи ишлаб чиқаришлардан ҳисобланган таъмирлаш бўлимининг иши ҳам замонавий талаблар асосида ташкил этилмоғи лозим. Барча дастгоҳлар, асбоб – ускуналар ўз вақтида ва сифатли ҳолда таъмирланиши ата самарага эришиш имконини беради.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларидаги меҳнат ресурслари самарадорлигининг муҳим кўрсаткичи ҳисобланган меҳнат унумдорлигини орттиришда асос ҳисобланадилар. Шу сабабли, меҳнат қилиш шароитларини яхшилаш кичик бизнес субъектидаги ишлаб чиқариш самарадорлигини орттиришнинг муҳим омилларидандир.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларида ташкил этиш ва бошқариш фаолиятини таҳлил қилганимизда бу йўналишда амалга оширилмаган ва бажарилиши лозим бўлган тадбирларнинг мавжудлиги аниқланди. Бу тадбирлар ташкил этиш ва бошқаришни такомиллаштириш билан бажарилади. Ишлаб чиқаришда ишларни бошқаришни, режалаштириш ва ташкил этишни такомиллаштиришда биринчи навбатда кичик бизнес субъектларининг интилаётган ва ҳаракат қилиб турган мақсадлари биринчи даражали аҳамият касб этадилар. Ишлаб чиқариш раҳбарлари ўз ташкилотлари қандай ишларни амалга оширишини ва қандай мақсад сари боришни белгилайдилар. Агар бу вазифалар муваффақиятли тарзда ҳал қилинган бўлса, раҳбарлар ўз қўл остидагиларнинг фаолиятларини мувофиқлаштирадилар ва амалга оширадилар. Раҳбар ўз қўл остидагиларнинг меҳнати ва ҳаракатидан фойдаланиб, қўйилган мақсад сари интилиши лозим. Бу ишда улар рағбатлантиришдан фойдаланадилар.

Хар қандай ташкилотда ишларни ташкил этилиши, фаолиятни амалга оширилиши улардаги меҳнат миқдори ва сифати учун рағбатлантириши даражасига боғлиқдир. Хар қандай ишлаб чиқаришнинг ривожланиши ундаги одамларнинг шахсий қизиқишлари амалга ошади.

Ҳозирги вақтдаги замонавий рағбатлантириш тизимини жамоа ва шахсни рағбатлантиришни биргаликда олиб бориш тавсия этилмоқда. Кўпроқ эътибор жамоа меҳнатини рағбатлантиришга қаратилмоғи лозим. Бунда менежерлар рағбатлантириш объектини тўғри танлашлари керак. Ҳозирги вақтда рағбатлантириш объекти кўпроқ сифат кўрсаткичларига қаратилмоқда. Рағбатлантириш объекти деб рағбатлантириш учун асос бўладиган кўрсаткичларга айтилади. Рағбатлантириш объекти сифатида қўйидаги кўрсаткичларни олиш мумкин:

- ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми;
- маҳсулот сифати;
- меҳнат унумдорлиги;
- дастгохлардан самарали фойдаланиш;
- шартнома мажбуриятларини бажариш;
- меҳнат интизомини ва технологик интизомни мустаҳкамлаганлиги учун.

Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози таъсирини пасайтириш учун иқтисодиётни модернизациялаш биринчи даражали вазифалардан қилиб белгиланган даврда ишлаб чиқариш кичик бизнес субъектлари фаолияти мураккаблашиб боради. Улар бозор шароитидаги кескин рақобат курашида яшаб қолиш ва ўз фаолият доираларини кенгайтириб боришга ҳаракат қиладилар. Кескин рақобат кураши, истеъмолчилар танловларнинг ўзгариб туриши, истеъмолчилар даромадларидаги ўзгаришлар, иқтисодий ресурсларнинг тақчиллиги ва улардан фойдаланишдаги мураккабликлар кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари олдига муҳим талаблар қўймоқда. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари нафақат фаолият юритишлари лозим, балки ўз фаолиятларини ҳамма вақт такомиллаштириб боришлари талаб этилади. Бундай шароитда ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш кун тартибидаги муҳим вазифалар қаторидан ўрин олмоқда. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларидаги ишлаб чиқариш самарадорлиги кўплаб омилларга боғлиқ бўлиб, уларни ўрганиш, таҳлил қилиш ва жорий қилиш бўйича тадбирларни тузиш мақсадга мувофиқдир. Биз томонимиздан амалга оширилган тадқиқотлар кичик бизнес субъектларидаги ишлаб чиқариш самарадорлигининг пастлиги ва уни ошириш бўйича чора-тадбирларни тузиш кераклигини кўрсатмоқда.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларида ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш учун қўйидагиларни таклиф қиламиз.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларидаги бошқарув фаолиятини ҳозирги давр талабига мослаштириш лозим. Албатта, замонавий менежмент қонун-қоидаларидан ҳам фойдаланилмоқда, лекин етарли даражада эмас. Бошқарув фаолиятини амалга оширишда бошқарув мактабларининг қўшган ҳиссалари ҳар томонлама ҳисобга олиниши керак. Масалан, илмий бошқариш мактабининг меҳнат тақсмотини жорий қилиш ва чуқурлаштириш бўйича берган тавсияларини ҳозир ҳам ишлаб чиқаришга жорий этиш лозим. Меҳнат тақсмоти кичик бизнес субъектларида жорий қилинган, аммо, ҳозирги вақтдаги техника ва технологиянинг даражаси ҳамда ишлаб чиқаришни ташкил этиш даражасининг ривожланиши меҳнат тақсмотини янада чуқурлаштиришни тақозо этмоқда. Ишчилар, хизматчилар ва раҳбар ходимлар меҳнатидаги меҳнат тақсмоти меҳнат унумдорлигини максимал даражада ортишини таъминлаш билан биргаликда ходимларнинг соғлигини сақлаши, иш вақтида мажбуран йўқотилган энергияни тиклашга олиб бориши керак. Айниқса, функционал меҳнат тақсмотини янада чуқурлаштириш лозим. Шу билан биргаликда, меҳнат тақсмотининг даражаси ўта чуқурлашиб кетмаслиги тавсия этилади.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларида ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш мақсадида бошқарув функцияларини такомиллаштиришни, мавжудларини қўллашни ҳозирги замон талабларига мослаштиришни таклиф этамиз. Бизга маълумки, бошқарув функциялари қўйидагилардан иборат:

- режалаштириш;
- ташкил этиш;
- назорат қилиш;
- таҳлил қилиш;
- рағбатлантириш;

Ушбу функциялар ичида режалаштириш функцияси муҳим аҳамиятга эга, чунки бошқарувнинг функциялари режалаштиришда қабул қилинган режаларни бажарилишини амалга

оширади, таҳлил қилади, назорат қилади, яхши ёки ёмон фаолият кўрсатган ходимлар ва бўлимларни рағбатлантиради. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларида режалаштириш тизимига ата эътибор бериш лозим. Тузиладиган режалар ҳар томонлама асосланган бўлишига эришиш, режа топшириқларни бажариладиган бўлиши ҳамда режада кўзда тутилган вазифаларни бажариш учун кичик бизнес субъектида барча ресурслар етарли миқдорда бўлишини таъминлаш лозим. Кичик бизнес субъектида тузиладиган режалар кичик бизнес субъекти менежерларининг қабул қилинган қарорлардир. Қарорлар самараси уларнинг бажарилиши билан белгиланади. Демак, қабул қилинган режалар ҳам бажарилиши керак.

Кичик бизнес субъектидаги режалаштириш тизимида стратегик режалаштиришга алоҳида эътибор бериш лозим. Стратегик режалар кичик бизнес субъекти фаолиятининг келажақдаги ҳолатини белгилаб беради. Кичик бизнес субъектларининг бош менежери асосан кичик бизнес субъектининг келажаги ҳақида кайғуриши, стратегияни белгилашлари, стратегик режаларни тузишлари ва уларни бажаришни назоратга олишлари зарур. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларидаги стратегик режалар вақти-вақти билан назорат қилиб турилади ва зарур ҳолатларда уларга ўзгартиришлар киритилади.

Ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш мақсадида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари ўзларида ишлаб чиқариш жараёнига илмий-тадқиқот, тажриба конструкторлик ишлари натижаларини жорий қилиб боришлари ҳам ҳозирги вақтдаги муҳим йўналишларидан биридир.

Ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш учун ишлаб чиқариш технологиясини такомиллаштириш, самарали, кам чиқимли, танаффуссиз ишлайдиган ва унумдорлиги юқори бўлган технологияни яратиш ва жорий этиш йўлидаги ишларни жадаллаштириш лозим. Ишлаб чиқариш ресурслари ичида узоқ вақт давомида кичик бизнес субъектида ишлаб қоладиган ва бунда ўзининг натурал кўринишини сақлаб қоладиган ресурслар асосий фондлар, техника ва технологиялардир. Ишлаб чиқариш самарасини таъминлашда уларнинг ўрни ва роли ниҳоятда каттадир. Шу сабабли, менежерлар мавжуд техника ва технологияни яратиш ишларига бошчилик қилишлари лозим. Бу йўналишни амалга оширишда ўзимизда ва чет мамлакатларда ишлаб чиқарилган техника ва технологияларни ўрганиш, улар ичидан самаралиларини танлов қилиш ва уларни ишлаб чиқариш жараёнига қўллаш лозим.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг ишлаб чиқариш – хўжалик фаолияти мақсадларини аниқлаш бошқарувда энг муҳим йўналиш бўлиши билан биргаликда кичик бизнес субъектларидаги ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишнинг муҳим манбаалардан биридир. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларидаги самарадорликни ҳисобга олган ҳолда кичик бизнес субъекти мақсадлари қабул қилиниши керак. Қабул қилинган мақсад албатта, реал ва ҳаётий бўлиши ҳамда белгиланган муддатларда амалга оширилиши катта аҳамиятга эгадир. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларида умумий ва махсус мақсадлар белгиланиши мумкин. Бу мақсадларни амалга ошириш катта иқтисодий самара беради.

3.2. Иқтисодиётда кичик бизнес корхоналарини ривожлантиришни асосий йўналишлари.

Мамлакатимизда иқтисодий ислохотларни моҳияти мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва уни турли шаклларда хусусийлаштириш, иқтисодиётни эркинлаштириш, кичик бизнес корхоналари ташкил этиш ва кўпайтириш, тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ҳамда рағбатлантиришга алоҳида аҳамият қаратилишидан иборат бўлмоқда.

Ўзбекистонда бозор ислохотларининг амалга оширилаётганлиги ва бунда давлатнинг бош ислохотчи сифатидаги ташаббускорлиги бугунги кунда янада яққолроқ сезилмоқда. Худди шу нуқтаи назардан кичик бизнесни тартибга солишдаги давлат механизми фаолиятида ҳам ижобий ишлар амалга оширилмоқда. Юртимизда кичик бизнесни давлат томонидан макроиқтисодий тартибга солишнинг эътиборга сазовор томони шундаки, давлат кичик бизнес субъектлари фаолиятига тўғридан-тўғри аралашувни қискартира бориш йўлини тутган.

Кичик бизнес жаҳон иқтисодиётининг энг муҳим тармоғи ҳисобланади. Унинг фаолияти нафақат йирик бизнеснинг, балки бутун бир мамлакат иқтисодиётининг муваффақиятли ривожланишига бевосита таъсир қилади. Бундан ташқари ички бозорнинг истеъмол товарлари билан тўлдирилиши ва аҳолига турли хизматлар кўрсатилиши, экспорт салоҳиятининг ўсиши,

аҳолини иш билан таъминлаш ва унинг реал даромадларини кўпайтириш масалаларининг ечими ҳам ана шу тармоқнинг нечоғлиқ барқарор ривожланишига боғлиқ.

Аввало, кичик бизнес ҳамда хусусий корхоналар ташкил этиш шартларини соддалаштириш, уларнинг самарали ишлашлари учун қулайликлар яратиб бериш, хом-ашё материаллари, кредит заҳираларидан эркин фойдаланишни йўлга қўйиш, банклар ва йирик корхоналар билан доимий алоқаларни мустаҳкамлаш, ишлаб чиқарилган маҳсулотларни ички ва ташқи бозорларда сотилиши учун қулай шароитлар яратиб берилиши, юқори малакали, билимдон мутахассис кадрлар тайёрлаб берилиши, уларнинг иқтисодий ва ҳуқуқий маданиятини ошириш каби долзарб вазифаларга алоҳида аҳамият бериш талаб этилади.

Иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш мақсадида тадбиркору-бизнес қилувчи кадрларни тайёрлаш ва уларнинг иқтисодий, ҳуқуқий билим савиясини ошириб бориш мақсадида «Бизнес инкубаторлар фаолиятини кучайтириш бўйича чора-тадбирлар Дастури» қабул қилиниб, республика ва вилоят ўқув тузилмаларида тадбиркор кадрларни тайёрлаш, ўқитиш, қайта ўқитиш бўйича ташкил этилган ўқув курсларига кўплаб лаёқатли кадрлар жалб қилиниши долзарб вазифа бўлиб турипти.

Тадбиркор кадрлар жойлардаги бизнес мактаб, бизнес инкубаторлар, тадбиркорлар палатаси ва «Бизнес-фонд» бошқармаси ҳузуридаги Ахборот марказларида «Тадбиркорлик асослари» ўқув дастурининг турли йўналишлари ҳамда компьютер ва чет тилларини ўрганиш бўйича қисқа муддатли ўқув марказларида иштирок этиб, ўз касб-ҳунар малакаларини ошириш имкониятларига эга бўляптилар.

Бунда ҳар тарафлама етук, малакали кадрларни тайёрлаш учун аввало, хусусий корхона раҳбарларининг имиджи, билимдонлиги бозор муносабатларини чуқурлаштиришга ҳаракат қилишлари, яъни, ушбу кадрлар туфайли эртага корхонасига келадиган наф, манфаатдорлик ҳиссиётларини чуқур идрок этишлари асосий рол ўйнайди.

Бу фикр-мулоҳазалардан ушбу жиҳатлар назарда тутиляптики, яъни, ишлаб чиқариш соҳасида салмоқли ривожланишга эришиш учун унга муносиб ходимларни тайёрлаш зарур. Профессional тайёргарлик кўрган, интеллектуал бойликларга эга ходимлар тайёрлаш тизимини яхшилаш, самарадорлигини ошириш иқтисодиётда мулкдорлар сиинфи ўсишига ижобий таъсир кўрсатади.

Тўғри, биринчи навбатда кичик корхоналарни оммавий суръатда малакали ишчи кучлари билан таъминлаш қийин масала. Бироқ, бозор иқтисодиёти шаклланаётган бир пайтда уларни шароитларга мослаштириб тайёрлаш талаб этилади. Ишбилармонлик таълими маҳаллий ва чет элларда, ўрта махсус ўқув даргоҳларида, бизнес мактабларида, бандлик хизмати ўқув тизимида олиниши, айниқса, тадбиркорлар тайёрлашда бизнес-инкубаторларнинг роли катта бўлиши шубҳасиз.

Минтақалардаги иқтисодий ислохотлар стратегиясининг асосий модификацияси иқтисодий салоҳиятнинг асосий элементлари, биринчи навбатда, табиий ресурслар, инвестиция ва инновация элементларига берилган асосда мувофиқлаштирилади. Шу боисдан капитални машина ва ускуналар каби фаол қисмига йирик инвестицияларни жорий этиш асосида ишлаб чиқаришни жадал модернизациялаш муҳим вазифа ҳисобланади.

Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, бундай сиёсатни 4 та асосий йўналишда кўриш мумкин:

-корхоналарни рационализациялаш ёки янги ишлаб чиқариш техникасини адаптациядан ўтказиш. Янги ускуналар ва ишлаб чиқариш қувватларини инвестициялаш, сифат устидан назорат, харажатларни камайитириш, бошқарувнинг янги услубларини қўллаш ва бошқарув назоратини такомиллаштириш;

-тадбиркорлик муҳитини рационализациялаш. Бунга саноат корхоналарини жойлаштириш, ер участкалари, сув, газ ва электр таъминотини тартибга солиш, коммуникация ва транспорт инфратузилмасини қулайлаштириш. Тармоқдаги барча корхоналар учун қулай шароит яратиш. Шу йўл билан адолатли рақобат ва ўзаро ҳамкорликни таъминлайдиган соҳаларни рационализациялаш;

-саноат тузилмасини рационализациялаш. Бу соҳада рақобатбардошликнинг халқаро стандартлари даражасига эришиш.

Ўзбекистонда саноатни рационализациялаш сиёсати 2 та жиҳатни ўз ичига олмоғи лозим:

- бир томондан, тадбиркорлик фаолиятининг барча жиҳатларини рационализациялашни рағбатлантириш мақсадида ҳукумат рационализация жараёни учун энг қулай институт ва шарт-шароитлар яратилишини таъминлаши лозим. Корхоналар ўзаро ҳамкорликда ишлайдиган самарали тизимни йўлга қўйиши зарур. Жумладан, корхоналарни назорат қилувчи органларни қисқартириш, назорат ва мониторинг функцияларини бир ёки иккита давлат органи зиммасига юклаш ҳам шулар жумласидандир. Бундан ташқари, корхона муваффақиятли фаолият кўрсатиши учун хўжалик субъектларининг мустақил ўсишига ва ривожланишига тўсиқ бўлаётган маъмурий чеклашлар сонини кескин камайтириш керак;

- иккинчи томондан, ҳукумат саноат ривожини қўллаб-қувватлар экан, баъзи шароитларда танлов усулини қўллашга мажбур бўлади. Бу тузилган режа ва вазифаларни бажаришда самарадор бўлган саноат тармоқлари танланиб, бериладиган ёрдамдир. Шундай қилиб, энг муҳим муаммо, тармоқларни танлаш ва кейинчалик объектларни танлаш ва ҳар бир объектка мос келадиган инструментларни танлашдан иборат. Юқорида кўрсатилган тармоқлар тараққиётини етарли шарт-шароитлар билан таъминлаш Ўзбекистон иқтисодиётини янада ривожлантириш ва умуман иқтисод ривожига, моддий техника базасини яратишга муҳим туртки бўлади.

Корхоналарни илмий-техник жиҳатдан қайта қуrollантириш. Мазкур соҳада уларнинг ихтисослашуви масаласига алоҳида эътибор бериш лозим. Чунки бу тадбиркор мазкур корхоналарда ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатини кескин ошириш ва жаҳон бозоридаги рақобатбардошлик имкониятини кучайтиришга ёрдам беради.

Инновацияси бўйича бундай танловнинг аниқ устунлиги корхона ва тармоқнинг, тармоқлараро ва ҳудудий ишлаб чиқариш мажмуаларининг жаҳон стандарти даражасидаги маҳсулот ва хизматлар турини жорий этишга кўмаклашади. Меҳнат унумдорлигини ўсиши мазкур стратегиянинг асосий элементи бўлиб, минтақалардаги аҳолининг турмуш даражасини мунтазам ошириб бориш имкониятларини кенгайтиради. Минтақалар иқтисодиётининг ислоҳ қилишнинг инновация стратегияси бу факат янги товарлар ишлаб чиқариш учун қўлланиладиган, истеъмолчилар эҳтиёжини қондирадиган янги технологиядангина иборат эмас. Бу айти пайтда янги заводлар ва комбинатлар, модернизациялашган ишлаб чиқариш техника базалари, ривожланган соҳа, соҳалараро, ҳудудий ишлаб чиқариш мажмуаларидан иборат бўлиб, илмий-техника тараққиётининг кейинги ютуқларини қўллаш ҳисобига рақобатбардошлик даражасини юксак даражага кўтариш имконини беради.

Ҳозирги шароитда тадбиркорлик ва бизнеснинг асоси сифатида хусусий мулкни хусусийлаштиришни мустаҳкамлаш керак. Бу ҳол юқоридагилардан ташқари, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш, молиявий аҳволини барқарорлаштириш ва бозор муҳитини шакллантириш вазифаларини ҳал этишнинг ҳам муҳим воситасидир. Хусусийлаштириш тадбиркорлар ва корхона раҳбарларининг эркин ҳаракат қилишларига шароит яратади. Янги ўсишнинг инновацион тури ижтимоий базани шакллантиради. Амалиёт шуни кўрсатадики, хусусийлаштириш ва шу асосида эришиладиган тадбиркорлик ва хўжалик юритишдаги мустақил меҳнат жамоалари ҳамда уларнинг раҳбарлари шу ҳолатлар заруриятини астойдил ҳис этган, хусусийлаштиришни ўз ҳолига қўймаган, хусусийлаштириш тадбирларининг ижобий ва салбий томонларини пухта ўрганиб аниқ ҳисоб-китоб қилгандагина яхши самара беради. Давлат мулкни бошқариш ва хусусийлаштириш муҳим восита бўлса ҳам, тадбиркорлик ишларини жонлаштириш ва корхоналар мустақиллигини таъминлашнинг ягона йўли эмас. Бу ерда энг муҳими, кишиларнинг психологияси ва тадбиркорлик ҳамда бизнесга бўлган муносабатини ўзгартиришдир. Шуни ҳам унутмаслик керакки, тадбиркорлик ва бизнес бозор иқтисодиётининг муҳим омили сифатида дангасалик ва меҳнатга ҳақ тўлашдаги тенгликни бартараф этишга ёрдам беради.

Тадбиркорлик фаолиятининг ривожланиши тадбиркор субъектлари ўртасида иқтисодий муносабатларнинг тўғри ташкил этилишига боғлиқ. Республикада тадбиркорлик миллий анъаналарга асосланган ҳолда ривожланмоқда.

Тадбиркорлик республикада, даставвал, асосан, савдо, ижтимоий овқатланиш ва молия соҳаларида устун даражада ривожланди. Ишлаб чиқариш жараёнида тадбиркорлик фаолияти сустривожланиши билан бирга, табиий бойликлардан тежамсиз равишда фойдаланилди. Бунинг асосий сабаби, бизнингча, қуйидагилардан иборат:

- инвестиция маблағларининг етишмаслиги, ишлаб чиқариш воситаларининг маънавий ва жисмоний жиҳатдан эскирганлиги ва олинаётган кредитлар учун тўлов фоизларининг юқорилиги, солиқ фоизларининг объектив сабабларга нисбатан юқорилиги ишлаб чиқариш билан шуғулланиш манфаатдорлигига зид бўлди;

- инвестиция маблағлари асосан тез даромад келтирувчи соҳаларга жумладан, ижтимоий ва аҳолига хизмат кўрсатувчи соҳаларга жалб қилиниш даражасининг юқорилиги ишлаб чиқаришга жалб қилинаётган инвестиция маблағлари камайишига олиб келди.

Шу нуктаи-назардан, ишлаб чиқариш корхоналари олдида икки асосий муаммо мавжуд бўлиб, бу муаммолар қуйидагилардан иборат:

а) Корхоналарнинг умумий ишлаб чиқариш салоҳиятларидан келиб чиққан ҳолда ўз ходимларининг маошларини иш фаолиятлари даражасига қараб шакллантириш;

б) Бозор иқтисодиёти талабларидан келиб чиққан ҳолда ахборот маълумотларига эга бўлиш ва улар асосида ишлаб чиқаришни ташкил этиш зарур.

Фикримизча, корхоналарнинг иқтисодий тараққиётида учта стратегик йўл мавжуддир:

- ўзларининг хусусий маблағларидан фойдаланиш;

- давлатдан ёрдам олиш;

- хорижий инвестицияларни корхоналар фондларидан янгилаш ва чуқур таркибий ўзгаришлар учун жалб этиш.

Кичик бизнес корхоналарининг жамият ҳаётида бажарадиган муҳим вазифаларидан бири аҳолининг ижтимоий аҳволини яхшилаш ва даромадларини оширишдан иборат.

Мамлакатимизда ва унинг минтақаларида фаолият кўрсатаётган кичик бизнес корхоналари аҳоли турмуш фаровонлигининг ошишига ижобий таъсир кўрсатмоқда.

Бундан шундай хулоса чиқариш мумкинки, аҳоли даромадларининг ошиши кўп жиҳатдан минтақаларда кичик корхоналар сонининг ошишига боғлиқ. Шу муносабат билан республикаимиз минтақаларида кичик бизнесни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, уларга молиявий ва моддий жиҳатдан ёрдам кўрсатиш мақсадга мувофиқ. Фикримизча, республикаимиз минтақаларида кичик бизнес корхоналарини ривожлантириш мақсадида:

- кичик бизнесни ривожлантиришнинг тармоқ ва ҳудудий дастурларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;

- иқтисодий жиҳатдан қолоқ қишлоқ аҳоли пунктларида кичик бизнес учун солиқ ва бошқа имтиёзларини жорий этиш;

- кичик бизнес корхоналарини давлат эҳтиёжлари учун зарурий ишларни бажаришга жалб этиш, турли пудрат ишларига иштирокини кенгайтириш, кичик бизнес корхоналарида ишлаб чиқарилган товарларни ички ва ташқи бозорларда сотишга ёрдам бериш;

- бозор инфратузилмаси ривожланмаган ҳудудларда йирик шаҳарларда фаолият кўрсатувчи бозор инфратузилмаси субъектларининг филиалларини ташкил этишни рағбатлантириш;

- кичик бизнес соҳасида ишловчиларни ўқитиш учун бизнес-мактаблар, касбий маҳорат мактаблари тармоғини кенгайтириш;

- кичик корхоналарнинг хом-ашё, асбоб-ускуна, технологиялардан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш ва бошқа бир қатор чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқдир.

Лекин шу билан бирга кичик бизнесни ривожлантириш йўлида маълум муаммолар ҳам мавжуд. Жумладан, камёб маҳсулотлар етишмовчилиги юзага келиб, бу ҳолат товар ва хизматларнинг монополлашувига, экспортга мос маҳсулотлар яратишга интилишга, хом-ашёларни импорт қилиш кабиларга сабаб бўлади. Фикримизча, бу мақсадни амалга ошириш учун қуйидаги вазифаларни бажариш зарур:

- моддий ишлаб чиқариш соҳасига кўпроқ ишбилармон, тадбиркор ва билимдон кишиларни жалб этиш;

- менежмент, маркетинг, тадбиркорлик ва бозор иқтисодиёти соҳаси бўйича малакали мутахассисларни тайёрлаш, ишлаб чиқариш жараёнларини рақобатга чидамли қилиб ташкил этиш, деҳқон хўжаликларини янада ривожлантириш, хусусий мулкчиликнинг вужудга келишига кенг йўл очиш;

- қўшма корхоналар, акциядорлик уюшмаларини ташкил этишни жадаллаштириш;

- қишлоқларда маҳсулотларни қайта ишлаш ва тайёрлов корхоналарини ташкил этиш, уларнинг фаолиятларини яхшилаш, маҳсулотларни нобуд бўлишига чек қўйишига, илғор самарали ишлаб чиқариш шакллари ривожлантириш ва киритилаётган хорижий инвестицияларни кўпроқ жалб қилиш молия-кредит бозори, солиқ ва банк тизимини тадбиркорларга қулайликлар яратиш йўналишида такомиллаштириб боришда давлатнинг бошқарувчилик ролини ошириш зарур.

3.3. Кичик бизнес корхоналари фаолияти самарадорлигини ошириш йўллари

Мамлакат иқтисодиётининг келажакдаги муваффақияти ва самарали тарзда ривожланиб, илғор ривожланган мамлакатлар даражасига чиқиб олиши кўп жихатдан мамлакатда фаолият юритаётган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятига боғлиқ. Чунки, бу соҳа мамлакатда яратилаётган ялпи миллий маҳсулотнинг катта қисмини бермоқда ва келажакда асосий улушни бериши режалаштирилмоқда.

Бугунги кундаги долзарб масалалардан бири - кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг мамлакатда яратиладиган ялпи миллий маҳсулотга қўшадиган ҳиссасини оширишга олиб борадиган тадбирларни тузиш ва уларни амалга ошириш юзасидан ишларни амалга оширишдан иборатдир. Бу ишни амалга ошириш учун кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналари самарадорлигини оширишга эришиш лозим. Бозор иқтисодиётига ўтиш ҳўжалик юритишнинг оқилона йўллари кидириб топишни талаб қилади. Бу эса материаллар, хом ашё ва бошқа иқтисодий ресурсларни тежаб-тергаб сарфлашни, мавжуд дастгоҳлар ва асбоб-ускуналардан яхшироқ фойдаланишни, ходимларнинг меҳнат унумдорликларини оширишни, маҳсулот бирлигига тўғри келадиган харажатларни пасайтиришни, пировардида, корхона рентабеллигини ва фойдалилигини оширишни кўзда тутати.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарида меҳнатни илмий ташкил қилиш доимо ривожланиш жараёнида бўлиши лозим. Меҳнатни илмий ташкил этишнинг кўплаб муаммолари ва масалалари олиб борилаётган тадқиқотларни яна давом эттиришни талаб қилади. Ушбу тадқиқотлар меҳнатни илмий ташкил этишнинг асосий йўналишлари бўйича амалга оширилади. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарида меҳнатни илмий ташкил этишни қўйидаги йўналишлар бўйича амалга ошириш мақсадга мувофиқдир

- меҳнат тақсимооти ва ҳамкорлигининг самарали усуллари яратиш ва жорий қилишни такомиллаштириш;
- ходимлар тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни ташкил этиш;
- иш жойларини ташкил қилиш ва унга хизмат кўрсатишни такомиллаштириш;
- меҳнат жараёнини такомиллаштириш, илғор иш усуллари яратиш ва жорий қилишни модернизация қилиш;
- меҳнатни меъёрлаштиришни такомиллаштиришни янада кучайтириш;
- моддий ва маънавий рағбатлантиришнинг самарали усуллари жорий қилиш;
- меҳнат шароитларини яхшилаш;
- меҳнат интизомини мустаҳкамлаш;
- меҳнат қилиш ва дам олиш тартибини яратиш;
- мусобақани ташкил этишга эътиборни кучайтириш;

Кичик бизнес корхоналарининг самарадорлигини ошириш мақсадида қўйидаги тадбирларни амалга ошириш лозим деб ҳисоблаймиз:

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарида ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатишни ташкил этиш жараёнларининг ривожланиши, ходимларнинг маданий-техник даражасининг ўсиб бориши муносабати билан меҳнат тақсимооти ва ҳамкорлигини такомиллаштириш бу корхоналар самарадорлигини оширишнинг асосий манбаидир. Бу вазифаларни ҳал этиш аввало, ижрочиларни жой-жойига қўйишни ва уларнинг иш вақтларидан самарали фойдаланишни таъминловчи энг мувофиқ ва самарали шакллари танлашни, ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш жамоасидаги ҳар бир аъзонинг вазифаларини, ҳуқуқ ва бурчларини аниқ ва тўғри белгилашни назарда тутати.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарининг самарадорлигини оширишнинг барча йўналишлари улардаги бошқарув фаолиятининг ҳолатига ва такомиллашганлик даражасига

боғлиқдир. Уларда фаолият юритаётган менежерлар ҳозирги замон бошқарувининг қонун-қоидаларини, усулларини ва тамойилларини ўзларида қўллай оладиган ва ўз маҳоратларини доимо такомиллаштириб борадиган бўлишлари талаб этилади.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларидаги бошқарувни такомиллаштиришнинг дастлабки йўналиши – улардаги бошқарув структураларини такомиллаштириш бўлиши лозим. Улардаги бошқарувнинг мақсадга мувофиқ структурасини вужудга келтириш тадбиркор ҳал этиши керак бўлган асосий вазифалардан биридир. Бошқарув структураси такомиллаштирилиб келинган. Аммо, ҳар бир ҳолатда ва вазиятда бошқарув структурасини кўриб чиқиш ва замон ва ҳолатга мувофиқлаштириб туриш лозим.

Кичик бизнес корхоналаридаги бошқарув структурасига қуйидаги омиллар таъсир қилади (3.1-чизма):

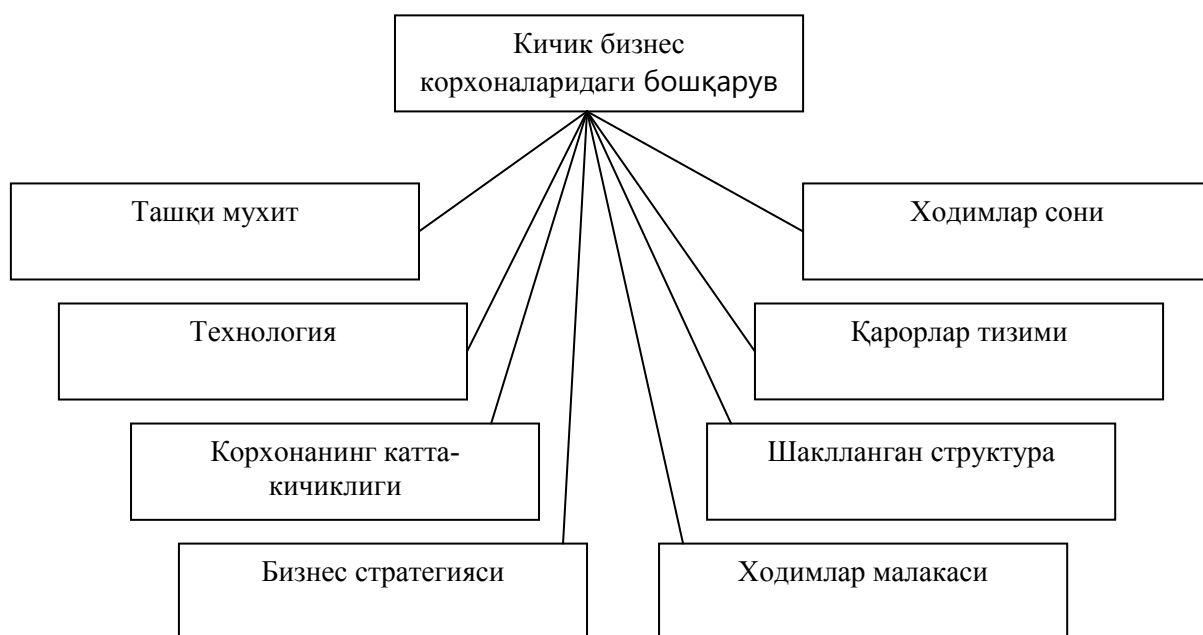
- ташки муҳит;
- технология;
- корхонанинг катта-кичиклиги;
- бизнес стратегияси;
- ходимлар сони;
- қабул қилинадиган қарорлар тизими;
- шаклланган структура;
- ходимлар малакаси.

Бошқаришнинг мақсади, функциялари ва вазифалари бошқариш структурасини аниқловчи энг дастлабки белгилардан ҳисобланади. Шунинг учун кичик бизнес корхоналарида бошқарув структурасини тузишда авваламбор ана шуларга эътибор қаратиш лозим.

Шу ўринда шуни таъкидлаш лозимки, кўпгина ҳолларда янги корхона ёки муассасаларни тузиш пайтида аввал бошқариш босқичлари ва бўғинларининг таркиби, бошқариш аппарати штатлари белгиланади, сўнгра улар ўртасида функциялар тақсимланади. Ҳолбуки, бу жараён аксинча бўлиши керак, яъни дастлаб мақсадга биноан функциялар сони аниқланиши, шундан сўнг бошқариш структурасини ташкил этишга киришиш керак. Масалан, агар функция миқёси унча катта бўлмаса, у ҳолда мазкур корхонада бирон-бир бўлинмани ташкил қилишга ёки қўшимча лавозимни киритишга ҳожат бўлмайди.

3.1-чизма.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналари бошқарув структурасига таъсир этувчи омиллар

Чизикли раҳбарлар корхонанинг бош мақсадига эришиш йўлидаги бирламчи вазифаларнинг бажарилишига жавобгар бўлсалар, штабдагилар эса ирламчи вазифаларга тобе бўлган иккиламчи

вазифаларнинг бажарилишга жавобгардирлар. Улар маслаҳат бериш функциясини бажарадилар. Чизиқли раҳбарларнинг асосий вазифаси таклиф этилган ижобий ва салбий маслаҳатлар ичидан мақсадга мувофиқини аниқлаш ва уни узил- кесил қабул қилишдан иборат.

Ҳар бир кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхонаси ўз олдидаги мақсад ва иқтисодий муҳитнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, ўз талабларини юқори даражада кондирадиган ташкилий структура турини ўзи танлаши керак.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг самарадорлигини ошириш учун улардаги раҳбарларнинг бошқарув услубларини ҳам такомиллаштириш керак. Раҳбарнинг бошқарув услуби деганда, бошқарув жараёнида келиб чиқадиган муаммоларни ҳал қилиш усуллари мажмаи тушунилади. Кичик бизнес корхоналарида раҳбарликнинг қуйидаги бошқарув услубларидан фойдаланилади:

- хўжалик ишларидаги камчиликларга муросасиз бўлиш;
- жамоа ва унинг ҳар бир ходими тўғрисида қайғуриш;
- юқори маданиятли бошқарувни ташкил қилиш;
- раҳбарнинг янгиликни ҳис қилиш қобилияти;

Кичик бизнес корхоналаридаги бошқаришнинг бир неча поғоналари мавжуд. Уларга икки поғонали, уч поғонали ва кўп поғонали бошқарувни мисол қилиб кўрсатиш мумкин. Кичик бизнес корхоналарини бошқаришда ушбу усуллар ичида энг самаралиси ҳисобланган икки поғонали бошқарув усулидан фойдаланиш катта самара беради деб ҳисоблаймиз.

Моддий рағбатлантирувчи услуб меҳнат унумдорлигини ошириш, маҳсулот сифатини яхшилаш учун ишчи-ходимларни моддий қизиқтириш мақсадида ташкил этилади.

Тадбиркорлик кичик бизнес субъектларининг раҳбарларини ўзига хос бошқариш санъатига ҳам эга бўлишлари лозим. Улар малакасини оширишда ва уларни аттестациядан ўтказишда уларнинг бошқариш санъатига алоҳида эътибор бериш керак. Бошқариш санъати тадбиркор раҳбарлардан талаб қилинадиган энг асосий ҳислатлардан бўлиб, унинг қўл остидаги ишчи-хизматчилар билан яхши муносабат ўрнатишини, корхонада ишлаб чиқаришнинг энг самарали натижаларини берадиган муҳит яратишни тақозо этади. қўл остидаги ишчиларни ижтимоий жихатдан химоя қилиш билан биргаликда, маънавий жихатдан тарбиялаш, инсон психологиясидан тўғри фойдаланиш, ишчини ишга тайёрлаш жараёнида кўпчиликка манзур бўлган услубларни қўллашни назарда тутати. Улар ўз қўл остидаги ходимларга ишнинг нозик томонларини ва қатъийликни ўргатишлари лозим. Ишчиларнинг иш жойларини имкони борича кўп муддат давомида бир жойда ушлаб туриш ҳам катта самара беради деб ҳисоблаймиз. Бу ишчиларнинг тажрибаси ва малакаси жуда юқори бўлишини ҳамда меҳнат унумдорлигини ошириш боришини, маҳсулот сифатини яхшиланиб боришини таъминлайди.

Ҳозирги ўзгариб турган шароитда тадбиркорлик фаолиятини амалга ошираётган раҳбар фаолиятининг мазмуни унинг бошқариш санъатини қанчалик даражада эгаллаганини, яъни одамларни жамоага уюштириш, ишларни узоқ ва яқин муддатларга режалаштириш, назорат қилиш, ахборотлар айирбошлаш, бошқаришни оқилона ташкил этиш каби мезонлар билан ҳам изоҳланади. Бу ишларни амалга оширишда тадбиркор раҳбар онглилиги, тадбиркорлиги, ишлаб чиқаришни кўзини билиб ташкил этиши, белгиланган натижаларга эришиши, одамларнинг моддий ва маънавий эҳтиёжларини кондириб бориши, унинг гуруҳ, жамоа, жамият олдида масъулият, бурч туйғусини чуқур ҳис қилиши муҳим аҳамиятга эга.

Кичик бизнес бошқарувидаги тадбиркор раҳбарларнинг муваффақиятларига таъсир этувчи омилларни қуйидаги гуруҳларга бўлиш мумкин:

- раҳбарда ташкилотчилик қобилиятининг намоён бўлиши;
- одамлар билан тил топишиб ишлаш маҳорати;
- меҳнатга муносабатлариги ишбилармонлиги;
- ижро этиш қобилиятини намоён этиши;
- қарорларни қабул қилишдаги уқуви;
- одамларга муносабатлари;
- ўз-ўзига талабчанлиги.

Тадбиркор раҳбар ўзи фаолият юритаётган ташкилотда гуруҳларни тўғри ташкил этиши ва улар самарасини оширишга ҳаракат қилиши ҳам бошқарув фаолитини такомиллаштиришнинг

йўлларидан биридир. Гуруҳларнинг самарали фаолияти орқали ташкилотнинг самараси таъминланади.

Мақсадли бозор танлашда талаб ҳажмининг ўлчови аниқланади ва бозор сегментланади. Сўнгра маркетинг комплекси ишлаб чиқилади. Маркетинг комплексини ишлаб чиқишда маҳсулот ишлаб чиқариш, уларга нарх ўрнатиш, тайёр маҳсулотларни тарқатиш усуллари ва сотишни рағбатлантириш, тшлаб чиқаришнинг коммуникатив сиёсати устида ишлар олиб борилади.

Кичик бизнес корхоналарида бошқарув ишларини олиб боришда маркетинг муҳитини аниқлашнинг ҳам аҳамияти каттадир. Маркетинг муҳити, деганда корхона фаолиятига таъсир кўрсатувчи ижтимоий, иқтисодий, сиёсий ва ҳуқуқий омиллар мажмуи тушунилади. Маркетингдаги корхона ички муҳитини шакллантирувчи омиллар, асосан корхона раҳбарияти томонидан назорат қилинадиган: технологик жараён, молиянинг ахволи, ташкилий тузилиши, бозорни танлаш ва шу кабилар билан боғлиқдир. Назорат қилинадиган омилларни ташкилот ва унинг маркетинг хизмати бошқаради. Катталиги жиҳатидан унча катта бўлмаган ёки ўртача ташкилотларда, умумий сиёсат масалаларини ҳам маркетинг қарорларини ҳам, бир шахс одатда мулк эгаси ёки юқори даражадаги раҳбар қабул қилади.

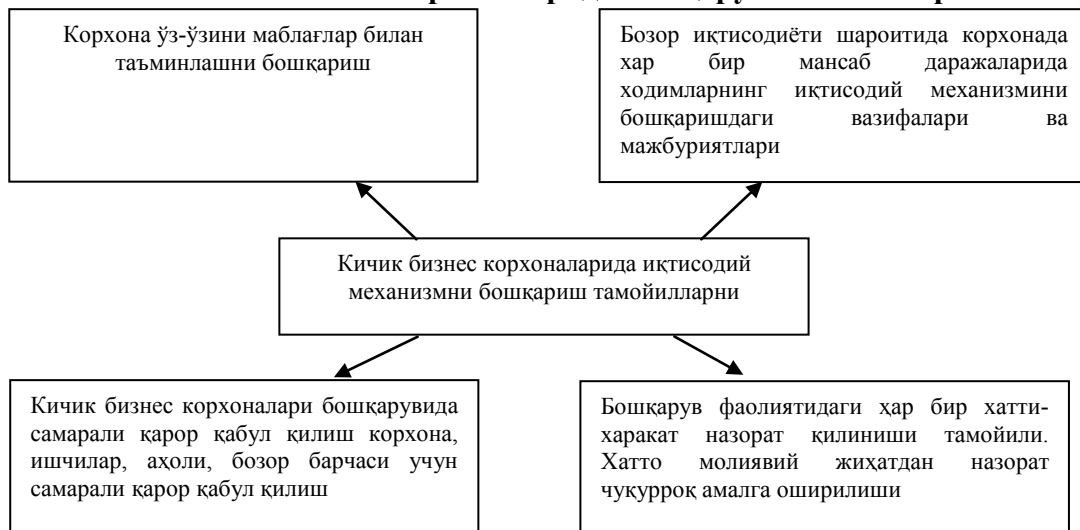
Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарида баъзи бир қарорлар марказлашув тамойили асосида фақатгина раҳбар томонидан кўриб чиқилиб, қабул қилинса, баъзи бир қарорларни кўпчилик томонидан муҳокама этилиб қабул қилинади. Бундай қарорларни қабул қилишда акционерлик жамиятининг аъзолари иштирок этадилар. Кичик бизнс корхоналарининг бошқарув фаолияти узоқ муддатли ривожланиш мақсадларига йўналтирилгандир. Улар фаолияти бутунги кун билан чекланиб қолмаслиги лозим.

3.4-чизмада Кичик бизнес корхоналарида бошқарув тамойиллари келтирилган. Улардаги фаолият самарасини ошириш учун бозор иқтисодиёти шароитида корхонада ҳар бир мансаб даражаларида ходимларнинг иқтисодий механизмни бошқаришдаги вазифалари ва мажбуриятлари кўриб чиқиш ва зарур ҳолларда керакли ўзгартиришлар киритиш лозим. Шу билан биргаликда корхонадаги бошқарув фаолиятида ҳар бир хатти-ҳаракат назорат қилиниши тамойилига амал қилиш керак. Кичик бизнес корхоналари бошқарувида самарали қарор қабул қилиш орқали корхона, ишчилар, аҳоли ва бозор эҳтиёжларини тўлароқ қондиришга эришиш мумкин ҳамда кичик бизнес корхонасининг самарасини янада оширишга эришиш мумкин.

Кичик бизнес корхоналарида мавжуд асбоб-ускуналарнинг иш вақтидан тўлароқ фойдаланиш, унинг турли танаффусларини қисқартириш, иқтисодий механизмдан самарали фойдаланишни амалга ошириш мумкин. Ушбу ишларни амалга оширишда бошқарув тизимининг барча бўғинларида қабул қилинаётган қарорлар самарасини орттириш ҳамда оптимал бўлишига эришиш лозим. Фақатгина мана шу йўл орқали бошқарувнинг энг муҳим функцияси хисобланган - режалаштиришнинг илмийлик тамойилини таъминлаш мумкин. Корхоналарда иқтисодий механизмдан самарали фойдаланиш режалаштиришни такомиллаштириш билан боғлиқдир.

3.4-чизма.

Кичик бизнес корхоналарида бошқарув тамойиллари

Кичик бизнес корхоналари ичидаги режалаштириш тизимини такомиллаштириш ва оптимал бўлишига эришиш ишлаб чиқаришнинг энг муҳим имкониятларидан ҳисобланади. Режалаштириш тизимини такомиллаштириш орқали корхоналарнинг ҳамда мамлакат иқтисодиётининг ривожлантиришга асос яратилади. Республикамизда бозор муносабатларига ўтиш орқали турли мулк шаклидаги кичик бизнес субъектлар ўз фаолиятларини ўзлари мустақил равишда режалаштиришга ўтдилар. Аввалги марказлашган иқтисодиёт даврида юқоридан белгиланган режа топшириқлар корхонанинг ишлаб чиқариш имкониятларини тўла ҳисобга олмас эди. Эндиликда корхоналарда мавжуд имкониятларни объектив равишда ҳисобга олиб режа тузишга шароит яратилади.

Кичик бизнес корхоналарида иқтисодий механизмни такомиллаштиришда бозор иқтисодиёти ва бозор муносабатлари ҳамда бу шароитдаги кескин рақобат кураши ишлаб чиқариш корхоналари бошқаруви олдида улардаги ишлаб чиқариш дастурини оптимал равишда шакллантириш вазифасини қўймоқда. Афсуски, ҳозирги вақтгача, кичик бизнес субъектларнинг ишлаб чиқариш дастурини оптимал тарзда тузиш ва оптимал ишлаб чиқариш дастурини шакллантиришнинг тизимлашган йўналиши ва қонун-қоидалари яратилмаган. Ҳар бир корхона ўз билганича, ўз билим ва тажрибаси даражасида ҳаракат қилмоқда.

Корхоналардаги ишлаб чиқариш дастури орқали маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми режалаштирилади. Кичик бизнес корхоналарининг ишлаб чиқариш дастурида корхона йил давомида ишлаб чиқариши лозим бўлган маҳсулот турлари ҳажми, унинг сифати аниқланади. Корхонанинг ишлаб чиқариш дастури корхона имкониятларидан ва бозордаги талаб таклифдан келиб чиққан ҳолда, истеъмолчилар билан тузилган шартномалар асосида тузилиши керак.

Хулоса

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни рағбатлантириш бўйича қўрилган чора-тадбирлар натижасида ўтган йили, фермер ва деҳқон хўжаликларини ҳисобга олмаганда, 20 мингдан зиёд янги кичик бизнес субъектлари ташкил этилди, уларнинг умумий сони эса 195 мингдан зиёдни ташкил этди. Бу 2000 йилга нисбатан 2 баробар кўпдир.

Ялпи ички маҳсулотни шакллантиришда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасининг улуши 2000 йилдан буён 31 фоиздан 56 фоизга, саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришда 12,9 фоиздан 31,1 фоизга ўсди.

2014 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида 480 мингдан ортиқ янги иш ўрни ташкил этилди. Бу яратилган жами иш ўринларининг ярми демакдир. Бугунги кунда иқтисодиётнинг ушбу соҳасида иш билан банд бўлган аҳолининг 76,5 фоиздан зиёди меҳнат қилмоқда. 2000 йилда бу кўрсаткич 49,7 фоизга тенг эди. Иқтисодиёт соҳасида изчил амалга ошираётган ана шундай чора-тадбирларимиз ўзининг юксак самарасини бермоқда.

Ўтган 2014 йилда 500 дан зиёд янги корхона, биринчи навбатда, кичик бизнес субъектлари экспорт фаолиятига жалб этилди. Ташқи савдо балансидаги ижобий сальдо 180 миллион долларни ташкил қилди, мамлакатимизнинг олтин-валюта захиралари 1 миллиард 600 миллион долларга кўпайди.

тадбиркорлик соҳасининг улуши 2000 йилдан буён 31 фоиздан 56 фоизга, саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришда 12,9 фоиздан 31,1 фоизга ўсди.

2014 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида 480 мингдан ортиқ янги иш ўрни ташкил этилди. Бу яратилган жами иш ўринларининг ярми демакдир. Бугунги кунда иқтисодиётнинг ушбу соҳасида иш билан банд бўлган аҳолининг 76,5 фоиздан зиёди меҳнат қилмоқда. 2000 йилда бу кўрсаткич 49,7 фоизга тенг эди. Иқтисодиёт соҳасида изчил амалга ошираётган ана шундай чора-тадбирларимиз ўзининг юксак самарасини бермоқда.

Ушбу натижаларга эришишда тадбиркорлик учун қулай шароитлар яратиш, уларнинг эркин фаолият юритишларини кафолатлаш, уларни рўйхатга олишнинг соддалаштирилган механизмини жорий қилиш, тадбиркорлик ва кичик бизнес субъектларини кредитлаш ресурслардан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш бўйича қўрилган чора-тадбирлар муҳим омил бўлди.

Бугунги кунга келиб, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш соҳасидаги муҳим вазифалар қуйидагилардан иборат бўлмоқда:

- давлат тузилмаларининг кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятига аралашувини янада кўпроқ чеклаш;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари томонидан содир этилган (агар у қасдан содир этилмаган ва катта бўлмаган) қонунбузарлик ҳолатларида жазо чораларини енгиллаштириш, яъни тадбиркорлар етказилган зарарни ихтиёрий равишда тўлиқ қоплаган ҳолларда жазони қўллаш;

- бозор инфратузилмаси таркибидаги барча объектларда улар фаолиятни кучайтириш ва марказлаштирилган тақсимот тизимига қайтишга бўлган ҳар қандай ўринишларга барҳам бериш;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш мақсадида давлат бошқарув идоралари томонидан бериладиган кўмак, қўшимча имтиёзлар ва иреференциялар беришни кенгайтириш.

Ушбу муҳим вазифалар кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солишни янада қулай ва такомиллашган имкониятларини яратади. Бу эса иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида иқтисодиёт фаолиятининг бозорга хос механизмларини янада модернизациялашувига олиб келади.

Кичик кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини турли шаклларида меҳнатни ташкил этиш ва уни бошқаришга алоҳида эътибор берилса, тадбиркор фойдаси ортиб боради ва корхона маҳсулоти бозорда рақобатга бардошли бўлиб, ишловчилар эса юксак меҳнат унумдорлиги асосида ишлашдан манфаатдор бўлади. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини барча турида яратиладиган фойда асосан меҳнат орқали вужудга келиб, ҳам ишловчини ҳам мулк эгасини бойитади. Бозор муносабатларини ривожланиб бориши туфайли тадбиркорлик субъектлари оладиган фойданинг муҳим манбаи ишловчиларни юқори меҳнат унумдорлиги даражасида яратган маҳсулоти корхонани истикболини белгилаб беради.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солишдаги иккинчи вазифа - кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини тартибга солишда улар фаолиятини маъмурий- буйруқбозлик воситасида эмас, балки бозор механизми иқтисодий усуллар таъсирида бошқаришдан иборат. Бунда давлатнинг иқтисодий дастаклари кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланиб боришига қулай муҳит яратиш билан бирга, имкониятларни кенгайтиришга йўналтирилади.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг ишлаб чиқариш – хўжалик фаолияти мақсадларини аниқлаш бошқарувда энг муҳим йўналиш бўлиши билан биргаликда кичик бизнес субъектларидаги ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишнинг муҳим манбаалардан биридир. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларидаги самарадорликни ҳисобга олган ҳолда кичик бизнес субъекти мақсадлари қабул қилиниши керак. Қабул қилинган мақсад албатта, реал ва ҳаётий бўлиши ҳамда белгиланган муддатларда амалга оширилиши катта аҳамиятга эгадир. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларида умумий ва махсус мақсадлар белгиланиши мумкин. Бу мақсадларни амалга ошириш катта иқтисодий самара беради.

Давлатнинг учинчи вазифаси - кичик бизнес субъектларининг фаолиятини кучайтирувчи ва фаоллаштирувчи меъёрий ҳужжатлар қабул қилиш орқали тартибга солишдан иборатдир. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солиш жараёнларида ҳуқуқий асослар йилдан йилга такомиллашиб борган сари, ушбу секторни давлат томонидан тартибга солиш механизми ҳам фаоллашиб боради.

Умуман, тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солишда, маъмурий йўл билан бўлган аралашувларни чеклаб бориш лозим. Иқтисодий ҳаётни тобора эркинлаштириш ҳақида Республика Президентининг жуда кўп асарлари ва маърузаларида алоҳида таъкидланган. Чунки, жамият тараққиётида, мазкур секторни ривожлантириш ва уни давлат томонидан тартибга солишда, асоссиз аралашувни чеклаш тамойилларини қўллаш, айнан иқтисодиётни эркинлаштириш, демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишнинг мазмун - моҳиятини ташкил этади.

Бундан шундай хулоса чиқариш мумкинки, аҳоли даромадларининг ошиши кўп жиҳатдан минтақаларда кичик корхоналар сонининг ошишига боғлиқ. Шу муносабат билан республикаимиз минтақаларида кичик бизнесни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, уларга молиявий ва моддий жиҳатдан ёрдам кўрсатиш мақсадга мувофиқ. Фикримизча, республикаимиз минтақаларида кичик бизнес корхоналарини ривожлантириш мақсадида:

- кичик бизнесни ривожлантиришнинг тармоқ ва ҳудудий дастурларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;
- иқтисодий жиҳатдан қолоқ қишлоқ аҳоли пунктларида кичик бизнес учун солиқ ва бошқа имтиёзларини жорий этиш;
- кичик бизнес корхоналарини давлат эҳтиёжлари учун зарурий ишларни бажаришга жалб этиш, турли пудрат ишларига иштирокини кенгайтириш, кичик бизнес корхоналарида ишлаб чиқарилган товарларни ички ва ташқи бозорларда сотишга ёрдам бериш;
- бозор инфратузилмаси ривожланмаган ҳудудларда йирик шаҳарларда фаолият кўрсатувчи бозор инфратузилмаси субъектларининг филиалларини ташкил этишни рағбатлантириш;
- кичик бизнес соҳасида ишловчиларни ўқитиш учун бизнес-мактаблар, касбий маҳорат мактаблари тармоғини кенгайтириш;
- кичик корхоналарнинг хом-ашё, асбоб-ускуна, технологиялардан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш ва бошқа бир қатор чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқдир.

Лекин шу билан бирга кичик бизнесни ривожлантириш йўлида маълум муаммолар ҳам мавжуд. Жумладан, камёб маҳсулотлар етишмовчилиги юзага келиб, бу ҳолат товар ва хизматларнинг монополлашувига, экспортга мос маҳсулотлар яратишга интилишга, хом-ашёларни импорт қилиш кабиларга сабаб бўлади. Фикримизча, бу мақсадни амалга ошириш учун қуйидаги вазифаларни бажариш зарур:

- моддий ишлаб чиқариш соҳасига кўпроқ ишбилармон, тадбиркор ва билимдон кишиларни жалб этиш;
- менежмент, маркетинг, тадбиркорлик ва бозор иқтисодиёти соҳаси бўйича малакали мутахассисларни тайёрлаш, ишлаб чиқариш жараёнларини рақобатга чидамли қилиб ташкил

этиш, деҳқон хўжаликларини янада ривожлантириш, хусусий мулкчиликнинг вужудга келишига кенг йўл очиш;

- қўшма корхоналар, акциядорлик уюшмаларини ташкил этишни жадаллаштириш;

- қишлоқларда маҳсулотларни қайта ишлаш ва тайёрлов корхоналарини ташкил этиш, уларнинг фаолиятларини яхшилаш, маҳсулотларни нобуд бўлишига чек қўйишига, илғор самарали ишлаб чиқариш шакллари ривожлантириш ва киритилаётган хорижий инвестицияларни кўпроқ жалб қилиш молия-кредит бозори, солиқ ва банк тизимини тадбиркорларга қулайликлар яратиш йўналишида такомиллаштириб боришда давлатнинг бошқарувчилик ролини ошириш зарур.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларида ташкил этиш ва бошқариш фаолиятини таҳлил қилганимизда бу йўналишда амалга оширилмаган ва бажарилиши лозим бўлган тадбирларнинг мавжудлиги аниқланди. Бу тадбирлар ташкил этиш ва бошқаришни такомиллаштириш билан бажарилади. Ишлаб чиқаришда ишларни бошқаришни, режалаштириш ва ташкил этишни такомиллаштиришда биринчи навбатда кичик бизнес субъектларининг интилаётган ва ҳаракат қилиб турган мақсадлари биринчи даражали аҳамият касб этадилар. Ишлаб чиқариш раҳбарлари ўз ташкилотлари қандай ишларни амалга оширишини ва қандай мақсад сари боришни белгилайдилар. Агар бу вазифалар муваффақиятли тарзда ҳал қилинган бўлса, раҳбарлар ўз қўл остидагиларнинг фаолиятларини мувофиқлаштирадилар ва амалга оширадилар. Раҳбар ўз қўл остидагиларнинг меҳнати ва ҳаракатидан фойдаланиб, қўйилган мақсад сари интилиши лозим. Бу ишда улар рағбатлантиришдан фойдаланадилар.

Хар қандай ташкилотда ишларни ташкил этилиши, фаолиятни амалга оширилиши улардаги меҳнат миқдори ва сифати учун рағбатлантириши даражасига боғлиқдир. Хар қандай ишлаб чиқаришнинг ривожланиши ундаги одамларнинг шахсий қизиқишлари амалга ошади.

Ҳозирги вақтдаги замонавий рағбатлантириш тизимини жамоа ва шахсни рағбатлантиришни биргаликда олиб бориш тавсия этилмоқда. Кўпроқ эътибор жамоа меҳнатини рағбатлантиришга қаратилмоғи лозим. Бунда менежерлар рағбатлантириш объектини тўғри танлашлари керак. Ҳозирги вақтда рағбатлантириш объекти кўпроқ сифат кўрсаткичларига қаратилмоқда. Рағбатлантириш объекти деб рағбатлантириш учун асос бўладиган кўрсаткичларга айтилади. Рағбатлантириш объекти сифатида қўйидаги кўрсаткичларни олиш мумкин:

- ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми;
- маҳсулот сифати;
- меҳнат унумдорлиги;
- дастгоҳлардан самарали фойдаланиш;
- шартнома мажбуриятларини бажариш;
- меҳнат интизомини ва технологик интизомни мустаҳкамлаганлиги учун;

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, кичик бизнес анъанавий мавжуд бўлган ишлаб чиқариш муносабатлари доирасида амал қилади. Дастлаб, кичик бизнес йирик ишлаб чиқаришга рақиб бўлишга қаратилган бўлмайди ва у моҳиятан кичик ишлаб чиқариш доирасида амал қилади. Кичик бизнес мураккаб бўлмаган истеъмол товарларини ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш соҳаларини, фермер ва деҳқон хўжаликларини қамраб олади. Кичик бизнес учун меҳнат ресурслари миқдоран кўп бўлсада, аммо унча катта бўлмаган асосий капиталга эга. Меҳнат ресурсларининг ўсиши ҳисобига у ўз ишлаб чиқаришини ўстириши ва зарур бўлса уни диверсификациялаш қобилиятига эга бўлади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, иқтисодиётнинг ривожланиши ва бозор ислохотларини амалга оширилишини таъминлаш мамлакатимизда кичик бизнесни ва тадбиркорликни ривожлантириш даражасига боғлиқлиги кўриниб турибди.

Адабиётлар рўйхати

I. Ўзбекистон Республикаси Қонунилари

1. Ўзбекистон Республикаси “Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида”ги Қонуни. 1998 йил 30 апрель 611 – I-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни. 2000 йил 25 май 69 – II-сон.
3. Ўзбекистон Республикаси “Ташқи иқтисодий фаолият тўғрисида”ги Қонуни. 2000 йил 26 май 77 – II-сон.
4. Ўзбекистон Республикаси “Хусусий корхона тўғрисида”ги Қонуни. 2003 йил 11 декабрь

II. Ўзбекистон Республикаси Президент фармонлари ва қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Хорижий сармоялари бўлган корхоналар ишлаб чиқарадиган маҳсулот экспортини рағбатлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони 1997 йил 26 августдаги ПФ – 1831-сон.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Тадбиркорлик субъектларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизимини янада такоминлаштириш чора – тадбирлари тўғрисида»ги Фармони. 2005 йил 16 июн сони.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Микрофирмалар ва кичик корхоналарни ривожлантириш борасидаги қўшимча чора тадбирлар тўғрисида»ги Фармони. 2005 йил 25 июн сони.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 7 февралдаги ПҚ-1474-сонли Қарори билан тасдиқланган “Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили” Давлат дастури ижросини таъминлаш мақсадида банк томонидан амалга ошириладиган чора-тадбирлар Дастури.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 24 августдаги “Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик янада ривожлантириш учун қулай ишбилармонлик муҳитини шаллантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-4354-сонли Фармони
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатига олиш ва ҳисобга қўйишнинг хабардор қилиш тартибини жорий этиш тўғрисида”ги 2006 йил 24 майдаги ПҚ – 357-сон қарори.
11. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Тадбиркорлик фаолиятининг айрим турлари билан шуғулланишни тартибга солиш тўғрисида”ги 2002 йил 4 июндаги 197-сон қарорига қўшимчалар киритиш ҳақида”ги қарори 2002 йил 5 ноябрдаги 380-сон.
12. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Тадбиркорлик фаолиятини тартибга солиш тўғрисида»ги Қарори. №197. 2002 йил 4 апрель.

III. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг асарлари

13. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни баргараф этишнинг йўллари ва чоралари/И.А. Каримов. – Т.: Ўзбекистон, 2009. – 56 б.
14. Каримов И.А. 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримовнинг 2011 йилнинг асосий йўналишлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси.// Халқ сўзи, 2012 йил 20 январ, № 14 (5434).
15. Каримов И.А Бош мақсадимиз – кенг қўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш 2012 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш йўналишлари ҳамда 2013 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси// Халқ сўзи, 2013 йил 18 январ.
16. Каримов И.А Каримовнинг «Мамлакатимизни 2014 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш йўналишлари ва 2015 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишлари»га бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. «Халқ сўзи» газетаси, 2015 йил 17 январь.

IV. Асосий адабиётлар

17. Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солиш /О.Арипов; маъул мухаррир Т.Э.Эргашев; ЎзР олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Наманган муҳандислик-педагогика инс-ти.-Т.:Фан, 2012.-272 б.

18. Вахабов А.В., Жумаев Н.Х, Ҳошимов Э.А., жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози: сабаблари, хусусиятлари ва иқтисодиётга таъсирини юмшатиш йўллари. Тошкент: Akademnashr, 2009. 92 – 93-бетлар.

19. Давлат қурилиши ва бошқаруви // Муаллифлар жамоаси. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси. Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2007. 18-бет.

20. Абдуқосимов Ҳ.П. ва бошқ. Ижтимоий-иқтисодий жараёнларни бошқариш // Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси. Тошкент Ғ.Ғуломов номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2007. 127-б.

21. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик: ташкил этиш, режалаштириш, бошқариш. Т., “Fan va texnologiya” нашриёти, 2005 й., 444 б. ЎзФА академиги С.С. Ғуломов умумий таҳрири остида.

22. Тадбиркорларнинг энциклопедик луғати. Тузувчи С. М. Синельников ва бошқалар, СПб «Алга-Фонд», «Аякс», 2004. 145 б.

23. Ходиев Б.Ю ва б.қ.лар. Кичик бизнесни бошқариш Тошкент., Ўқитувчи, 2003 й.

24. Исмоилов Р., Абдуллаев О. Кичик ва ўрта бизнесни бошқариш асослари. Наманган, 1998

25. Отахонов Ф., Эрназаров У. Хусусий тадбиркорлик Т: «Адолат» 1995 йил.

26. Шумпетер И. Теория экономического развития исследования предпринимательского прибыли, капитала, кредита процента и цикла конъюнктуры. Москва, Прогресс, 1982 г.

27. Хизрич Р., Питерс М. Предпринимательство или как завести собственное дело и добиться успеха. Перевод с английского, Москва, Прогресс, 1990г.

28. Ғуломов С.С., Ахмедов Д.К., Боев.Х.И. «Кичик ва хусусий тадбиркорлик асослари» Т. Т.Д.И.У. 1996 йил.

V. Қўшимча адабиётлар

29. Ғуломов С.С. Тадбиркорлик ва кичик бизнес, “Шарқ” нашриёт-манбаа акциядорлик компанияси Бош таҳририяти, Тошкент – 2002

30. Ғуломов С.С. Тадбиркорлик асослари. Тошкент, 2001 йил.

31. Ғуломов С.С. Тадбиркорлик асослари. Тошкент, 2001 йил.

32. Абдуллаев О., Исмаилов Р. Кичик бизнесни бошқариш. Наманган: Фахризода, 2001.

33. Абдуллаев Ё., Каримов Ф. Кичик бизнес ва тадбиркорлик асослари Т.: Мехнат, 2000

34. Усмонов С. Основы предпринимательства Т. «Фан» 1997

35. Абатуров В., Пугач Г. И др. Малый и средний бизнес в Узбекистане: современное состояние, проблемы и перспективы. М.: ЮНИТ. 1996

36. Абчук В.А. «Основы предпринимательства» М.:Вита Пресс. 1995 год.

VI. Даврий нашрлар, статистик тўпламлар ва ҳисоботлар.

37. Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика Қўмитаси маълумотлари.

38. Наманган вилояти Иқтисодиёт Бош бошқармаси маълумотлари

39. Наманган вилояти Статистика бошқармаси маълумотлари.

VII. Илмий журналлардаги мақолалар

40. Абатуров.В.,Саматов. Г., Рустамов.Д. «Кичик ва ўрта бизнес давлат сиёсати устивор йўналиши» Бозор, пул ва кредит. Журнал. Т-2000 йил. 9-сон. 54 бет.

41. Ахмедиева А. «Кичик корхоналарни ривожлантириш». Бозор, пул ва кредит. Т.: 2001 й. 12-сон. 60 бет.

42. Содиқов.Н. «Бизнес ва тадбиркорлик хусусида» Бозор, пул ва кредит. Т.: 2000 йил. 4-сон. 65 бет.

43. Халимов М. «Кичик бизнес имкониятларини кенгайтириш омиллари» Бозор, пул ва кредит. Журнали. Т.: 2002 й. 2-сон. 26 бет.

VIII. Дарслик ва қўлланмалар

44. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг “Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида” китобини ўрганиш бўйича ўқув-услугий қўлланма. Т.: “O’qituvchi”, 2011. - 176 бет.

45. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг «Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир» ҳамда «Асосий вазифамиз – Ватанамиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир» номли маърузаларини ўрганиш бўйича Ўқув-услугий мажмуа. – Тошкент: Иқтисодиёт. – 2010.

46. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг «Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари» номли асарини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма Ходиев Б.Ю., Гофуров У.В., Бекмуродов А.Ш., Тухлиев Б.К. – Тошкент: иқтисодиёт.-2009.

IX. Интернет сайтлари

- 47. <http://www.edu.uz> (Ўзбекистон Республикаси Таълим сайти)
- 48. <http://www.gov.uz> (Ўзбекистон Республикаси Ҳукумат сайти)
- 49. <http://www.google.uz> (маълумот қидирув сайти)
- 50. <http://www.yandex.ru> (маълумот қидирув сайти)